

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Heidi Sundgren

Anhörigersättning för psykisk chock
En kritisk granskning av rättsläget

Examensarbete
20 poäng

Helen Örnemark Hansen

skadeståndsrätt

HT 2000

Innehåll

FÖRORD	2
SAMMANFATTNING	3
FÖRKORTNINGAR	5
1 INLEDNING	6
1.1 Uppsatsens ämne och dess avgränsning	6
1.2 Metod och material	7
1.3 Disposition	7
2 VAD INNEBÄR EGENTLIGEN BEGREPPET PSYKISK CHOCK?	9
3 REKVISITEN FÖR ANHÖRIGERSÄTTNING	11
4 NÄRSTÅENDEBEGREPPET	13
4.1 Allmänt	13
4.2 SOU 1995:33	13
4.3 Praxis på området	15
4.3.1 Syskon	15
4.3.2 Barnbarn	16
4.3.3 Mor/farföräldrar	17
4.3.4 Fästmö/fästman	17
4.4 Taximordet på Kjell Svensson, T 2546-99,	18
4.5 Egna funderingar kring varför närståendebegreppet har utvidgats	20
5 TEORIER FÖR ATT BEGRÄNSA SKADESTÅNDETS RÄCKVIDD	21
5.1 Allmänt	21
5.2 Hur förhåller sig anhörighetsersättning till tredjemansskada?	21
5.3 Adekvat kausalitet	22
5.3.1 Oväntade och atypiska skadeverkningar	24
5.3.2 Avlägsna skadeverkningar	24
5.3.3 Kritik av adekvansläran	25

5.4	Normsskyddsläran	26
6	RÄTTSUTVECKLING	29
6.1	Allmänt	29
6.2	Hot eller annan skräckfylld upplevelse	29
6.3	Bevittnande av att någon närstående dödas	30
6.4	Åsynen av att närstående har dödats	31
6.5	Underrättelse om att närstående har dödats	32
6.5.1	Allmänt	32
6.5.2	NJA 1993 s 41 I och II	33
6.6	Vållandebrott som har lett till döden samt brott med icke-dödlig utgång	36
6.7	Sammanfattning	38
7	DEN SKADELIDANDES MÖJLIGHET TILL ERSÄTTNING PGA PSYKISK CHOCK	40
7.1	Allmänt	40
7.2	Ersättning från försäkringsbolag	41
7.3	Statlig ersättning i form av brottskadeersättning	43
8	ERSÄTTNINGENS STORLEK - EN RÄTTSUTVECKLING	47
8.1	Allmänt	47
8.2	Praxis på området,	48
8.2.1	Klippanmålet, NJA 1996 s 509	48
8.2.2	Stureplansmordet	49
8.2.3	Sättramålet, mordet på fackföreningsmannen Söderberg	50
8.2.4	Diskoteksbrandmålet i Göteborg	50
9	ERSÄTTNING FÖR SORG OCH SAKNAD	53
10	LAGSTIFTNING - ETT ALTERNATIV?	55
11.	EGNA FUNDERINGAR KRING VARFÖR BROTTSOFFRENS RÄTT I ERSÄTTNINGSSAMMANHANG HAR UTVIDGATS	58
11	RAV, VAD ÄR DET OCH VAD KAN DET GÖRA FÖR DE ANHÖRIGA?	59
12	UTLÄNDSKA FÖRHÅLLANDEN	60

12.1	Allmänt	60
12.2	Norden	60
12.2.1	Danmark	60
12.2.2	Island	61
12.2.3	Norge	61
12.2.4	Finland	61
12.3	Övriga Europa	63
12.3.1	Tyskland	63
12.3.2	England	64
12.3.3	Frankrike	65
12.4	USA	66
13	AVSLUTANDE DISKUSSION	68
	LITTERATURFÖRTECKNING	69
	BILAGA I: RESULTAT AV ENKÄTUNDERSÖKNING	73
	BILAGA II: STATISTIK FRÅN BROTTSOFFER-MYNDIGHETENS VERKSAMHETSÅR 1999	76

Förord

När man tar sig an ett större projekt är man alltid i stort behov av all hjälp, stöd och uppmuntran man kan få på vägen. Det känner jag att jag har fått och jag vill nu tacka följande för det:

* Bibliotikarien på Brottsoffermyndigheten, Mari Printz Norell, för att hon tog sig tid och hjälpte mig att få fram en hel del värdefullt material.

* Samtliga bibliotikarier på Juridicum som har varit till stor hjälp vid sökning i diverse databaser.

* Brottsofferjuristerna Max Fredriksson samt Susanne Dalenholm på BrottsofferJuristern AB, för ett trevligt och mycket lärorikt studiebesök.

* Peter Forsberg på If- försäkringsbolag, Eva Svensson på Trygg Hansa samt Henrik Lundin på Folksam, för all information samt för att de ställde försäkringsvillkoren till mitt förfogande.

* Bengt Eriksson, beredningsjurist på Brottsoffermyndigheten, för all information om hur Brottsoffermyndigheten går tillväga vid handläggningen av ärendena.

* Föredragande jurist, Mats Åhrling, på Högsta domstolen, för en intressant samt mycket givande diskussion om det senaste avgörandet på anhörigersättningsområdet.

* Anneli Ekholm, kontaktperson på RAV i Gävleborgs län, för en social samt humanitär diskussion om riksorganisationens syfte mm .

* Vänner samt min mamma för ovärderlig hjälp med korrekturläsning samt språkgranskning.

* Ett stort tack till övriga som har underlättat mitt uppsatsskrivande.

* Sist men inte minst ett stort tack till min handledare, Helén Örnemark Hansén, för goda råd samt alltid uppmuntrande ord.

Malmö den 5 november 2000

Heidi Sundgren

Sammanfattning

Den domarskapande rätten, ett uttryck som kanske inte ligger lika väl i munnen på den svenska juristen som på hans kontinentala kolleger, är dock dominerande på anhörigersättningsområdet. Det finns ingen direkt lagstiftning, i svensk rätt, som reglerar just att ersättning skall utgå till någon som har drabbats av psykisk chock i samband med anhörigs våldsdöd, dvs ersättning till annan än den direkta skadelidanden. Närmast skulle 5 kapitlet 1 § SkL ligga, där skadestånd för bla sveda och värk utgår till den som har tillfogats personskada. Det framgår dock inte direkt av ordalydelsen att detta gäller även vid psykisk chock samt för annan än den som direkt har drabbats av en personskada. Förslag har lagts fram beträffande ändring samt komplettering av SkL. Det är över 5 år sedan det lades fram och det har än i dag, 2000, inte hänt någonting på lagstiftningsområdet. Praxis är således avgörande.

Ersättningsfrågan är långt ifrån problemfri. Begrepp som ex närstående och adekvat kausalitet är vaga och tolkningsbara. Det finns vidare en hel del faktorer som sätter käpp i hjulet för att ersättning skall utgå, tex oväntade, atypiska samt avlägsna skadeverkningar. I en del fall saknar domarna en direkt motivering till varför tex en viss ersättningssumma har dömts ut. I andra fall betonar domstolen att ersättning som har utdömts endast skall gälla i vissa specialfall och således inte generellt. På så sätt begränsas verkligen insynen när ersättning skall utgå eller ej och rättsläget blir således "luddigt" och vagt.

Begreppet personskada har inte definierats i SkL. I lagens förarbeten har dock sagts att till personskada skall såväl kroppsliga som psykiska defekttillstånd räknas. För att psykiska besvär skall anses räknas som personskada krävs dock, som huvudregel, att de är medicinskt påvisbara. Sjukskrivning kan vara en faktor men är inte nödvändig.

Ersättning för den sorg och saknad som någon kan uppleva i samband med att anhörig har avlidit av en skadestandsgrundande handling utgår inte enligt svensk rätt. Däremot finns denna ersättningspost bla i Frankrike och England.

Rättspraxis har utvecklats radikalt under de senaste tre decennierna. På 1970-talet utdömdes för första gången i svensk rätt ersättning till någon som förlorat en närstående pga en skadestandsgrundande handling. Den ersättningsberättigade hade dock själv blivit utsatt för en allvarlig fysisk skada och det var således oklart om ersättning skulle ha utgått om han rent fysiskt skulle ha varit oskadd. Trots att domstolarna, ännu på 1970/80-talen, hade en relativt restriktiv inställning till ersättning för psykisk skada utdömdes vid ett flertal tillfällen ersättning vid åsynen av närstående som hade dödats. Det skulle dock dröja ända till

1993 innan ersättning utgick till någon som underrättats om en närståendes död. NJA 1993 s 41 I och II är ett av de mest uppmärksammade fallen inom anhörigersättningen. Inte bara för att HD för första gången utdömde ersättning vid underrättelse utan också för att ersättningsbeloppet 25 000 fastslogs. Trots att det är 7 år sedan domen föll är fortfarande HD fast besluten om att 25 000 kronor skall vara standardbeloppet för anhörigersättning under den akuta sjukdomstiden. Underdomstolarna har dock frångått denna praxis utan närmare motivering.

Vem skall räknas som närstående? Med anledning av ändrade familjeförhållanden, (ex styvbarn samt registrerat partnerskap) samt boendeformer (samboförhållanden) anses fler falla inom anhörighetskretsen i dag än för 30 år sedan. Makar, barn, föräldrar samt samboende syskon faller otvivelaktigt in i kretsen. Fortfarande är det dock oklart om tex mor/farföräldrar, syskon som inte bor tillsammans samt släkt på längre håll, tex kusiner faller inom närståendekretsen. HD har i ett alldeles färskt avgörande , från i år, uttalat att tyngdpunkten skall läggas på parternas relation och inte enbart på hur nära släkt de är.

Diskoteksbranden i Göteborg, Orreforsmordet, Sätramordet och Klippanmordet är bara ett fåtal mål som under den senaste femårsperioden har uppmärksammats av media. Mardrömmen är inte över för de anhöriga efter dödsbeskedet. Anhöriga hängs ut i media och måste därefter genomgå en tuff och påfrestande rättegång. Inte ens efter att rättegången är slut får de anhöriga sörja i lugn och ro. I många fall uppkommer tvist med försäkringsbolagen som vägrar betala ut det belopp som domstolen bestämt.

Naturligtvis har det skett en hel del framsteg inom anhörigersättningsfrågan men än finns det alltför många oklara frågor kvar. Kanske kan en tydlig och uttömmande lagreglering på området vara lösningen på problemet.

Förkortningar

B -	Brottmål
BP -	Brottskadenämndens/brottsoffermyndighetens beslut
BrL -	Brottskadelagen (1978:413)
Dnr -	Diarienummer
DB -	Dom i brottmål
DT -	Dom i tvistemål
FFR -	Försäkringsjuridiska föreningens rättsfallssamling
HovR -	Hovrätten
HD -	Högsta domstolen
I -	"Ingår i"
JT -	Juridisk tidskrift
NJA -	Nytt juridiskt arkiv I
RAV -	Riksorganisationen för anhöriga till våldsdödade
RFS -	Rättsfallssamlingen Rättsfall Försäkring och Skadestånd
Rt -	Norsk Retstridende
SkL -	Skadeståndslagen (1972:207)
SOU -	Statens offentliga utredningar
SvJT -	Svensk juristtidning
T -	Tvistemål
TJFF -	Tidskrift utgiven av Juridiska föreningen i Finland
Tkr -	svenska kronor räknat i tusental
TR -	Tingsrätten

1 Inledning

1.1 Uppsatsens ämne och dess avgränsning

" Pojke skjuten till döds på öppen gata". 6-årig flicka mördad av sin styvfar". Flicka hittad i ett skogsparti , brutalt mördad". Liknande nyheter möts vi tyvärr av allt för ofta. Konstigt nog går funderingarna oftast till den person som har begått brottet. Är han psykiskt sjuk? Kände han sitt offer sedan tidigare? Har han begått fler likande brott tidigare? Något man oftast glömmer bort är att en familj har splittrats och nu hamnat i en förfärlig tragedi. De har på ett brutalt sätt förlorat en familjemedlem som de aldrig mer kommer att få tillbaka. Naturligtvis kan inga pengar i världen ersätta den förlust som en anhörig har utsatts för, men min ambition med detta arbete är dock att titta lite närmare på vilka möjligheter anhöriga till brottsoffer har att erhålla ersättning för den psykiska chock som de utsatts för med anledning av händelsen.

Det har skett en radikal utveckling på området från 1970-talet till idag. Det finns dock ingen lagstiftning som reglerar ovanstående. Det finns däremot en gedigen praxis som skall vara vägledande men även den har sina brister och lämnar efter sig en hel del oklara och obesvarade frågor. Vad krävs egentligen för att psykisk chock skall klassas som personskada? Vilka rekvisit skall vara uppfyllda för att ersättning skall utgå, hur beräknas ersättningen och vem betalar ut den? Vilka gränsdragningsproblem kan den ersättningssökande mötas av? Frågorna är många men den viktigaste av dem alla anser jag vara vem som egentlig räknas som närstående och som således är ersättningsberättigad. Närståendebegreppet är ett mycket vagt begrepp som varierar mellan olika områden. Någon specifik definition som täcker alla områden finns således inte.

Slutligen anser jag det värt att fundera kring vilka faktorer som kan ha påverkat rättspraxis, som idag är betydligt generösare än för 30 år sedan.

Jag kommer att begränsa min uppsats till att behandla anhörigersättning vid psykisk chock, dvs ersättning för ideell skada. Således kommer jag inte närmare att beröra den rent ekonomiska delen samt bestämmelserna om kränkningersättning. Dessa bestämmelser ger inte rätt till ersättning för lidande som har tillfogats annan än den som har utsatts för brottet. Vidare kommer jag inte heller att närmare behandla 5 kapitlet 2 § SkL, dvs ersättning för begravningskostnader samt annan kostnad till följd av dödsfallet.

1.2 Metod och material

Mina studier av anhörigersättning har fört in mig på en rad olika ämnesområden. Förutom den juridiska biten har jag även berört den medicinska, sociala och psykologiska biten. Jag har försökt att spegla en så stor del av mitt ämnesval som möjligt för att läsaren skall få en någorlunda klar och tydlig bild av rättsutvecklingen och inte bara lösryckta fragment. Uppsatsen genomsyras således av ett antal, mer eller mindre, kända rättsfall från 1970-talet fram till idag. Jag anser dessutom att det är viktigt att läsaren får lite kunskap om hur våra grannländer samt andra länder i Europa behandlar anhörigersättningen. Således kommer uppsatsen att få en komparativ inriktning också.

Jag har vidare valt att utforma min uppsats på så sätt att mina egna funderingar och åsikter kommer in på fler ställen än bara i avslutningen. Ett flertal författare, liksom jag, är mycket kritiska till att juridiken inom detta området är "luddig" och vag. Kritiken ligger bl.a. i det att det inte finns någon direkt lagstiftning och att praxis har sina brister. Många viktiga och avgörande begrepp på området har en oklar och tvetydig definition och en alltför godtycklig och skönsmässig bedömning kan således komma till stånd.

Naturligtvis har litteraturen på området varit mycket värdefull men jag anser att även intervjutekniken har varit värd att tillämpa. När man är ute i det "verkliga livet" möter man olika människor med stor kunskap men också med varierande åsikter. Jag har varit i kontakt med jurister som är specialiserade på brottsoffrens rättigheter, personal på Brottsoffermyndigheten, kontaktpersoner på RAV samt skadereglerare på olika försäkringsbolag.

Vad gäller materialet till mitt arbete är det främst praxis, HD-avgöranden men även underdomstolarnas avgöranden, som har varit vägledande. Brottsoffermyndighetens verksamhetsberättelse har varit av stor betydelse för att se hur denna myndighet på vissa punkter har haft andra åsikter och tillvägagångsätt än domstolarna.

Det är många jurister, professorer samt andra som har skrivit kortare artiklar i juridiska liksom andra rättsvetenskapliga tidskrifter. Även övrig massmedia har den senaste tiden överöst allmänheten med artiklar om exempelvis Klippanmordet liksom Göteborgsbranden. Det har således förefallit naturligt att läsa dessa artiklar för att försöka fånga debatten.

1.3 Disposition

Uppsatsen är indelad i 14 kapitel. Först och främst, i *kapitel 2*, försöker jag utreda vad begreppet psykisk chock egentligen innebär både medicinskt och juridiskt. *Kapitel 3* tar upp de grundläggande rekvisiten för att ersättning överhuvudtaget skall komma i fråga. *Kapitel 4* behandlar närståendebegreppet och den praxis som berör det. I detta kapitel funderar jag även på varför närståendebegreppet har utvidgats. I *kapitel 5* berörs teorier för att begränsa skadeståndets räckvidd. *Kapitel 6* behandlar rättsutvecklingen och innehåller mer eller mindre kända rättsfall, som har varit av stor betydelse för utvecklingen på området. I *kapitel 7* utreds närmare av vem den anhöriga kan kräva ersättningen, dvs från gärningsmannen, försäkringsbolaget eller från Brottsoffermyndigheten genom sk brottsskadeersättning. I *Kapitel 8* tittar jag lite närmare på vilka olika belopp som har utdömts till anhöriga vid psykisk chock. I *kapitel 9* analyseras begreppet "sorg och saknad" och lagstiftarnas syn på att införa detta begrepp i skadeståndslagen. Om lagstiftning på området är ett möjligt alternativ för att få bort alla oklarheter samt vaga begrepp behandlas i *kapitel 10*. *Kapitel 11* tar upp tänkbara orsaker till att anhöriga till brottsoffer har fått en bättre rätt idag till ersättning. *Kapitel 12* handlar om RAV, en riksorganisation som vänder sig till den som har förlorat en anhörig genom våldsdödande. I *Kapitel 13* behandlas den komparativa delen av min uppsats. Våra grannländer i norr, några länder i övriga Europa samt USA är föremål för en jämförelse med de svenska ersättningsreglerna till anhöriga. Den avslutande diskussionen samt mina slutord belyses i *kapitel 14*.

2 Vad innebär egentligen begreppet psykisk chock?

För att psykisk chock i juridisk mening skall anses vara en personskada måste de psykiska besvären utgöra en medicinsk påvisbar effekt¹. Vad innebär då "medicinsk påvisbar effekt"? Generellt kan sägas att allmänna känslouttryck som är en normal följd av en skadestandsgrundande handling, såsom naturligt vrede, rädsla, oro och sorg, inte räknas hit. Att besvären skall utgöra en medicinsk påvisbar effekt är en skillnad mot vad som gäller beträffande rent fysiska besvär. Vad beträffar dessa besvär räknas som kroppsskada också en sådan subjektiv upplevelse som smärta till följd av en fysisk påverkan på någons person, även om smärtan inte kan konstateras objektivt av medicinsk expertis². Jan Hellner³ definierar psykisk chock som sådana besvär som uppstår oberoende av fysisk skada hos den drabbade⁴.

Oftast fodras dessutom att den skadelidande uppsöker en läkare eller terapeut. Dessa skall göra en medicinsk utredning för att bedöma om de psykiska besvären är utöver det normala. En psykisk skada kan vara antingen övergående eller av bestående natur. Förekomsten av psykisk skada med direkt relation till en skadehändelse kan bedömas tidigast ett år efter skadetillfället. Dessförinnan, dvs under det akuta skedet, inskränker sig bedömningen av skadan till en skattning av det psykiska lidandet och den därmed sammanhängande, oftast övergående, funktionsnedsättningen⁵.

När det gäller anhöriga till personer som har dödats under traumatiska omständigheter anser överläkaren Tom Lundin på Karolinska sjukhuset i Stockholm, att det är viktigt att med diagnostisk noggrannhet skilja mellan sorgreaktionen och den psykiska reaktion som är en följd av den traumatiska händelsen, dvs den posttraumatiska stressreaktionen. Båda reaktionerna kan förekomma samtidigt hos anhöriga och utgör ofta den naturliga reaktionen på en absurd händelse som har medfört en extrem psykisk belastning.

En person som har drabbats av det akuta stressyndromet har oftast en oförmåga att känslomässigt reagera samt en nedsatt uppmärksamhet mot

¹ SOU 1995:33, Justitiedepartementet, Slutbetänkande av Kommittén om ideell skada, Ersättning för ideell skada vid personskada, sid 377.

² SOU 1995:33, sid 193 f.

³ Jan Hellner är prof. emeritus vid Stockholms universitet.

⁴ Hellner Jan: Vänbok till Erland Strömbäck, Vad är psykisk chock?, Stockholm 1996, sid 180

⁵ Bilaga 5 i SOU 1995:33, överläkare Tom Lundin, PM angående medicinsk och psykologisk bedömning av psykisk skada som har uppkommit till följd av en traumatisk händelse, sid 531 f.

omgivningen. Vidare är det vanligt att en person i detta skede lider av dissociativ amnesi, dvs en oförmåga att minnas viktiga aspekter av traumat. Dessa symtom varar minst i två dagar och högst i 4 veckor och debuterar senast fyra veckor efter den traumatiska händelsen. Den traumatiska krisreaktionen kan ibland komma att utvecklas till en anpassningsstörning. Denna brukar visa sig inom loppet av 3 månader efter traumat. Symtombilden vid anpassningsstörning kan domineras av ångestkänslor, nedstämdhet, stort beteende samt arbetssvårigheter. Reaktionen brukar normalt inte vara längre än ett halvår⁶

Den sista nivån, det sk posttraumatiska stressyndromet, PTSD, är troligtvis det mest traumaspecifika psykiatriska tillståndet. I internationella vetenskapliga medikolegala rapporter av PTSD har rekommenderats att läkare vid bedömningen av PTSD, förutom traditionell psykiatrisk undersökning, inkluderar specifika metoder. Dessa består av självskattningsinstrument, specialiserad psykologisk test samt mätningar av biologiska markörer, vilka kan bidra till en objektifiering av undersökningsdata⁷.

Kritik har framförts av bla chefen för brottsskadeenheten vid Brottsoffermyndigheten, Per Rubing, som anser att det är en otroligt kränkande och förnedrande behandling att tvinga en svårt sörjande och olycklig person till läkare, endast för att få bekräftat att han verkligen mår dåligt⁸. Jag håller med Rubing men är även tveksam till läkarbesöket av en annan anledning. Det finns mer eller mindre engagerade läkare och jag ställer mig mycket negativt till att undersökningen och det intyg som sedan utfärdas således blir godtyckligt. Vad jag närmare menar med godtyckligt är att vissa läkare uttrycker sig bättre i skrift än andra och kan således på ett klarare och trovärdigare sätt uppvisa sambandet mellan den psykiska skadan och den medicinska påvisbarheten.

⁶ Bilaga 5 i SOU 1995:33, PM av överläkare Lundin, sid 532 f.

⁷ Bilaga 5 i SOU 1995:33, PM av överläkare Lundin, sid 534 f.

⁸ Aftonbladet, 99-09-18, "Läkare skall avgöra om sorgen är onormal", Hedvig Erlander, s 6-7

3 Rekvisiten för anhörigersättning

För att psykisk chock skall klassas som personskada samt för att den ersättningsökande skall få ut sitt skadestånd räcker det inte med att de psykiska besvären har orsakats av en skadestandsgrundande handling.

I **NJA 1993 sid 41 I**, (se närmare analys av fallet i kap 6), uppställde HovR 4 faktorer som kriterier för att underlätta bedömningen vid ersättningsfrågan. Jag anser att dessa faktorer är intressanta att titta lite närmare på trots att HD i samma mål inte tog någon hänsyn till dem. De fyra faktorerna är följande⁹:

1. brottets grovhet
2. tidssambandet mellan brottet och den tidpunkt som tredje man fick kännedom om det
3. skadelidandes anknytning till brottsplatsen
4. gärningsmannens förhållande till den avlidnes anhöriga

Vad beträffar **punkt 1** menar HovR att ju grövre och mer upprörande brottsligheten ter sig, desto större bör utrymmet vara för att medge en ersättningsrätt. Ett brott får betecknas som grovt om sadistiska inslag, särskild råhet och/eller om andra grovt förnedrande handlingar har förekommit.

Punkt 2 , dvs tidssambandet mellan brottet samt den tidpunkt då tredje man fick kännedom om detta bör vara nära. Vad HovR menar med ett nära tidssamband utvecklar de tyvärr inte närmare. Brottsofferjuristen Susanne Dalenholm menar dock att domstolarna oftast inte tar någon större hänsyn till detta rekvisit.

Någon slags anknytning mellan tredje man och brottsplatsen, **punkt 3**, bör fodras enligt HovR. En sådan anknytning torde dock inte innefatta ett krav på att tredje man sett den nära anhöriga i skadat tillstånd eller tom död efter brottet. Ett sådant krav skulle ju innebära att man från ersättningsrätten skulle utesluta följder av de allra mest bestialiska brotten där offret förintats eller gjorts omöjlig att längre identifieras.

Slutligen bör i enlighet med **punkt 4** betydelse tillmätas om gärningsmannen har haft en särskilt anknytning till den avlidnes anhöriga, tex familje- eller vänskapsband.

⁹ Se närmare i hovrättens domskäl, s 51.

Förutom ovanstående faktorer tas naturligtvis hänsyn till adekvansprincipen och om skadeverkningarna har varit avlägsna, atypiska eller oväntade. Dessa faktorer kommer att analyseras närmare i kapitel 5 som behandlar diverse olika teorier som begränsar skadeståndets räckvidd.

4 Närståendebegreppet

4.1 Allmänt

Termen närstående och liknande uttryck tillhör också gruppen av vaga och mindre klara begrepp. Uttrycket förekommer på flera ställen i lagstiftningen, t ex 4:13 2 st samt 36:3 i RB¹⁰, 8:13 1 st BrB¹¹ och i 4:3 Konkurslagen¹². Eftersom någon generell definition av närståendebegreppet inte finns anser jag att det är av stor vikt att titta lite närmare på rättspraxis.

Av **NJA 1993 sid 41 I och II** framgår att föräldrar, liksom underåriga samboende syskon skall räknas till närståendekretsen¹³. Brottsoffermyndigheten anser att rättsläget just nu otvivelaktigt kan säga innefatta make/sambo, förälder, barn och underåriga samboende syskon. Även andra anhöriga torde beroende på omständigheterna kunna tillerkännas ersättning. Från praxis kan nämnas barnbarn, syskon med egen bostad samt fästmo¹⁴. Något krav på biologiskt släktskap krävs inte. Förutom adoptivbarn kan även sk särkullebarn och i vissa fall fosterbarn komma i fråga för ersättning. Jag kommer i det följande att titta lite närmare på praxis rörande den krets som det krävs "särskilda omständigheter" för att ersättning skall ut gå.

4.2 SOU 1995:33

1995 lade Kommittén om ideell skada fram sitt slutbetänkande beträffande ersättning för ideell skada i samband med personskada. Kommittén har tidigare överlämnat delbetänkanden, SOU 1991:34, beträffande ersättning för ideell skada för HIV-smittade samt SOU 1992:84, beträffande ersättning för kränkning genom brott. Jag kommer inte närmare att analysera dessa

¹⁰ "Den som är gift eller har varit gift eller är i upp- eller nedstigande släktskap eller svågerlag eller är syskon eller är i svågerlag, att den ene är eller har varit gift med den andres syskon, eller på annat sätt närstående".

¹¹ "Den som inte endast tillfälligt sammanbodde med gärningsmannen, liksom make, den som i rätt upp- och nedstigande släktskap eller svågerlag, syskon, svåger eller svägerska eller någon annan som på liknande sätt är närstående till gärningsmannen"

¹² "Den som är gift med gäldenären eller är syskon eller släkting i upp- och nedstigande led till gäldenären eller är besvägrad med honom i rätt upp- eller nedstigande led till gäldenären eller så att den ene är gift med den andres syskon samt den som på annat sätt står gäldenären personligt särskilt nära".

¹³ NJA 1993 s 41 I, (s 54 f.)

¹⁴ Brottsoffermyndighetens referatsamling, år 2000, sid 16.

delbetänkande utan kommer istället att redovisa kommitténs överväganden i ovan nämnda slutbetänkande.

En utgångspunkt för kommittén har varit att den skadelidande genom skadestånd skall få full ersättning för sin skada. En annan viktig punkt i deras slutbetänkande har varit att man bör sträva efter att så långt som möjligt uppnå nordisk rättslikhet på skadeståndsområdet¹⁵.

Vad gäller kommitténs inställning till ersättning till någon som har drabbats av psykisk chock vid nära anhörigs död menar de att en lagreglerad rätt till skadestånd vid ovanstående besvär bör införas. Denna skall gälla den som har stått den avlidne nära. Frågan är dock hur kretsen ersättningsberättigade bör bestämmas. En möjlighet, enligt kommittén, är att i lagen räkna upp den personkategori som kommer att beröras. En sådan uppräkningsmetod har den fördelen att lagen ger klart besked i denna fråga. Nackdelen är dock att en sådan stelbent metod inte ger någon nyanserad bedömning med hänsyn till de särskilda omständigheter som kan föreligga i det enskilda fallet. En annan möjlighet är enligt kommittén att i lagen göra kretsen ersättningsberättigade ganska vid, och låta den omständigheten att någon åsamkats en personskada i form av psykiska besvär till följd av dödsfallet utgöra ett, låt vara inte avgörande, kriterium för att han har stått den avlidne så nära att det är rimligt att skadestånd utgår för denna personskada¹⁶.

Enligt kommittén är det tydligt att lagregleringen i första hand bör ta sikte på den avlidnes make, registrerad partner, sambo, barn och föräldrar. Även andra, tex syskon, som vid dödsfallet bodde tillsammans med den som har avlidit bör i de flesta fall anses berättigade till skadestånd om de åsamkats psykiska besvär till följd av dödsfallet. Något krav på biologiskt släktskap bör inte krävas anser kommittén. Förutom adoptivbarn bör exempelvis fosterbarn och styvbarn kunna komma i fråga vid ersättning. I särskilda fall bör skadestånd även kunna utgå till den som inte har bott tillsammans med den avlidne, om det av andra skäl har rått en sådan samhörighet mellan dem som normalt finns mellan samboende personer¹⁷. En bestämmelse av detta slag bör tagas in i 5 kapitlet 2§ SkL. (Se vidare om paragrafens eventuella utformning i kap 10).

Det ovan anförda visar att det knappast är lämpligt att använda sig av den första av de nyss angivna metoderna för att i lagen ange kretsen av ersättningsberättigade. Kommittén anser att omständigheterna är allför varierande för att kunna fångas in i en uppräkningsmetod i lagen av de personkategorier som skulle kunna få skadestånd. Således föreslår kommittén att den andra metoden bör användas. Närmare precisering av närståendekretsen anser kommittén ankommer på rättstillämparen¹⁸.

¹⁵ SOU 1995:33 s 15 f.

¹⁶ SOU 1995:33 s 391

¹⁷ SOU 1995:33 s 391 f.

¹⁸ SOU 1995:33 s 392.

4.3 Praxis på området

4.3.1 Syskon

Syskon, dock som huvudregel samboende med den avlidne vid dödsfallet, ansågs höra till närståendekretsen enligt HD i **NJA 1993 sid 41 I och II**.

Brottskadenämnden beslutade den 13 april 1994, **BPA 1314/1994**, att den avlidnes syster, sedan hennes bror berövats livet genom dråp, var berättigad till ersättning. Deras motivering var att systemen hade stått sin broder så nära att ersättning skulle utgå¹⁹.

Brottskadenämnden beslutade den 16 juni 1994, **BPA 2083-2085/1994**, bl a att den avlidnes broder var att anse som närstående och således ersättningsberättigad. Fallet i korthet är följande:

En man dömdes för mord sedan han berövat en annan man livet, S. Någon skadeståndstalan fördes inte i brottmålet. Brodern begärde brottskadeersättning för sveda och värk med 25 000 kronor.

Brottskadenämnden motiverade sitt beslut med att brodern hade varit närvarande vid brottstillfället. Han utsattes för hot, och ett skott avlossades mot honom, dock utan att träffa. Efter händelsen kontaktade brodern en psykiatrisk öppenvård. Hans fadern dog strax därefter och brodern hamnade då i en djup depression och fick självmordstankar. Han fick gå på antidepressiv behandling. Enligt läkarintyg hade mordet på S stor betydelse för broderns sjukdomsbild. Nämnden utdömde ersättning för sveda och värk till det begärda beloppet, 25 000 kronor²⁰.

Ansvarsnämnden ansåg i ett yttrande från den 20 oktober 1994, **Dnr 85/1994**, att den avlidnes tvillingsyster skulle vara berättigad till ersättning och således ingå i närståendekretsen²¹. Under en resa till Colombia blev J kidnappad och därefter mördad. Hans kropp återfanns inte förrän 7 månader senare. J:s tvillingsyster, A, begärde ersättning från sin hemförsäkring. Ansvarsnämnden ansåg, som tidigare har nämnts, A berättigad till ersättning och angav som skäl härför följande:

" Av utredningen i ärendet framgår att tvillingsyskonen J och A hade bott tillsammans i föräldrahemmet till ca 20 års ålder, att de gått i skola i samma klass, att de efter sin flytt hemifrån bott i skilda bostäder men i samma stadsdel i Stockholm samt att de ofta hade semestrat tillsammans. Vidare hade syskonen haft samma kamratkrets".

¹⁹ SOU 1995:33 s 145.

²⁰ SOU 1995:33 s 146 f.

²¹ SOU 1995:33 s146 f.

Sammanfattningsvis kan sägas att ansvarsnämnden fäst stor vikt på den starka känslan av samhörighet och den mycket nära relationen som tvillingsyskonen ansetts ha haft. Enligt HD i **NJA 1993 sid 41** skulle endast ersättning utgå till syskon om de var underåriga samt samboende med den avlidne. Ansvarsnämnden menar dock att vuxna syskon, om särskilda omständigheter föreligger, ändå bör anses som närstående samt vara berättigad till ersättning. "Tvillingfallet" består just av sådana särskilda omständigheter för att vuxen, icke sammanboende syskon skall utfå ersättning, menar ansvarsnämnden. Värt att nämna är att J:s broder i december 1994, **BPA 3616/1994**, begärde ersättning i form av brottskadeersättning från Brottsoffermyndigheten, för psykiska besvär, men att hans begäran lämnades utan bifall. Brottsoffermyndigheten ansåg ej att brodern hade haft ett så nära förhållande med J att rätt till skadestånd och följaktligen inte heller till brottskadeersättning kunde utdömas²². Här tillämpades således inte undantagsregeln om "särskilda skäl".

Brottskadenämnden biföll inte en systers begäran om brottskadeersättning i ärendet **BPA 431/1994**, trots att hon fått psykiska besvär efter beskedet om att hennes syster hade mördats. Brottsoffermyndighetens motivering var kort och gott att systrarna inte hade stått varandra tillräckligt nära för att det skulle grunda rätt till skadestånd och följaktligen inte heller brottskadeersättning²³.

HD har i ett mål från oktober år 2000, **T 2546-99**, fastställt att ersättning kan utgå till syskon som inte har varit sammanboende med den avlidne om speciella omständigheter föreligger. Se närmare analys av fallet i kap 4.4

Vad innefattar egentligen begreppet "nära relation"? Bengt Eriksson, beredningsjurist på Brottsoffermyndigheten, menar att man först och främst tittar på om syskonen varit sammanboende vid tiden för dödsfallet. Om inte krävs att relationen varit mycket nära och god dvs att syskonen hade kontakt om så inte dagligen så i alla fall mycket regelbundet. Naturligtvis krävs en individuell bedömning när det gäller syskon som inte har varit samboende med den avlidne vid dödsfallet.

4.3.2 Barnbarn

Stockholms tingsrätt dömde den 20 december 1993, **DB 2044**, en man, U, till mord, sedan han berövat en kvinna, G, livet. Förutom G:s dotter yrkade 3 av G:s barnbarn ersättning för bla sveda och värk med 40 000 kronor var. Tingsrätten förpliktade U att utge 10 000 kronor var till de tre barnbarnen samt 25 000 kronor till G:s barn. Tingsrättens skäl att besluta om ersättning till barnbarnen var bla att det av utredningen framgick att barnbarnen stått

²² SOU 1995:33 s 147.

²³ SOU 1995:33 s145.

sin mormor mycket nära och att de tagit mycket illa vid sig av vad som hade hänt. Värt att tillägga är att mormodern hade bragts om livet av barnbarnens fader, och detta hade de full insikt om. I målet framlades också läkarintyg som visade på att barnbarnen hade tillfogats medicinskt påvisbara psykiska besvär, som var att hänföra till personskada²⁴.

I mål **RFS B:7 1993:4**, tilldömdes den avlidnes dotterdotter, M, ersättning för sveda och värk med 25 000 kronor. M hade betraktat sin morfar som sin far, eftersom hon inte hade någon kontakt med sin biologiska far. Hon hade vidare bott hemma hos sin morfar tills hon i 20-års åldern gifte sig. M hade därefter nästan dagligen talat med sin morfar i telefon och besökt honom minst en gång i veckan. Brottskadenämnden fann att dotterdottern hade drabbats av sådana påvisbara psykiska besvär, pga hennes morfar uppsåtligen hade dödat, att de var att hänföra till personskada. Nämnden ansåg således att så många "särskilda" omständigheter talade för att ersättning skulle utgå. Däremot biföll de inte yrkandet om ersättning till M:s make samt barn. Deras relation med den avlidne hade inte varit så nära att det kunde grunda rätt till skadestånd²⁵.

4.3.3 Mor/farföräldrar

1996 utdömdes för första gången i Sverige ersättning till den avlidnes morföräldrar. En ung pojke hade mördats i Bjuv och hans närstående, föräldrar, bröder och morföräldrar, hade yrkat ersättning på 200 000 kronor var. De fick dock nöja sig med 50 000 kronor var. Tingsrätten utdömde ett lika stort belopp till vardera part med den motiveringen att det är ytterst svårt att avgöra vilken part som lider mer än den andra. Advokat Staffan Lundgren var mer än nöjd med domen och menade att orsaken till de höga beloppen, som parterna hade yrkat på, främst var ägnat åt att bilda opinion. Vidare hoppades han på att denna dom skulle vara inkörsporten till att fler domstolar, inom den närmaste framtiden, skall tilldöma fler mor/farföräldrar ersättning för psykisk chock vid anhörigs död²⁶. Trots att domen var unik för svensk rättspraxis måste man dock hålla klart att den inte är prejudikatsbildande och således inte av så "tung" karaktär som ett HD-avgörande.

4.3.4 Fästmö/fästman

I ett mål från Brottskadenämnden, beslut den 16 juni 1994, **BPA 2083-2084/1994**, tillerkändes fästmön till den avlidne ersättning för sveda och

²⁴ SOU 1995:33, s 144.

²⁵ SOU 1995:33, s 144.

²⁶ Helsingborgs Dagblad, 96-05-04, "Alla sex är närstående. TR utdömde unikt skadestånd i Michelsen-målet, s 12, Anna Rosenberg.

värk med 25 000 kronor. Fästmön, B, drabbades av en chock till följd av mordet på sin fästman, S, och hon blev inlagd på sjukhus. Efter sjukhusvistelsen var hon sjukskriven en längre tid och behandlades för depressioner och ångest. Brottskadenämndens motivering att tillerkänna henne brottsskadeersättning var att, med hänsyn till att B och S hade planerat att gifta sig samma år som S mördades, B ansågs ha stått den avlidne mycket nära²⁷.

4.4 Taximordet på Kjell Svensson, T 2546-99,

Den 17 oktober år 2000 meddelade Högsta domstolen dom i ett mål där knäckfrågan var om syskon, som inte hade varit sammanboende med den avlidne, kunde anses som ersättningsberättigade. I hovrätten hade syskonens skadeståndstalan ogillats och skadestånd hade endast utdömts till den avlidnes fästmö samt hans föräldrar. Målet i korthet var följande: Kjell Svensson hade bragts om livet av två män, Å samt J. Svenssons 6 syskon, som var mellan 36-53 år, yrkade ersättning för bla sveda och värk med anledning av psykisk chock i samband med våldsbrottet. Värt att observera var att endast ett av syskonen hade befunnit sig på brottsplatsen efter olyckan och identifierat Svenssons kropp, medan de andra 5 syskonen hade underrättats om dådet. HD tar i domskälen upp och klargör till viss del vad gäller bevisningen i sådana här fall:

" När någon har dödats genom en uppsåtlig eller därmed jämförlig handling kommer dödsfallet plötsligt, och drabbar de anhöriga på ett chockartat sätt, vartill kommer den särskilda påfrestningen som följer av att den avlidne bragts om livet genom brott. Det ligger i sakens natur att de som har stått den avlidne nära då drabbas av psykiska besvär utöver sådana känslor av sorg och saknad som ett dödsfall brukar medföra. I sådana fall där det inte är aktuellt att ersätta andra skadeföljder än sveda och värk och smärre belopp avseende kostnader eller inkomstförlust bör man utan närmare utredning kunna **presumera** att dessa besvär är att hänföra till personskada. En sådan **bevislättnad** är motiverad bara när den skadelidande är så nära anhörig till den avlidne att det är naturligt att utgå från att dödsfallet leder till psykiska besvär".

HD konstaterar vidare att "nära anhörig" främst är en medlem i en etablerad hushållsgemenskap, dvs make, sambo, förälder, barn och sammanboende syskon. I det följande betonar HD att det föreligger speciella förhållanden i det aktuella fallet. Trots att vissa av syskonen aldrig hade bott tillsammans har de haft en nära och god relation. Alla bodde på samma ort eller i en ort alldeles intill samt samtliga arbetade i samma taxiföretag och träffades

²⁷ SOU 1995:33 s 145 f.

således dagligen. Förutom sedvanliga familjehögtider umgicks även syskonen med den avlidne på fritiden. Med anledning av den nära relationen mellan syskonen och den avlidne anser HD att tillräckligt underlag finns för att presumera att syskonen har drabbats av skadeståndsgrundande psykiska besvär. Vad gäller ersättningsbeloppets storlek finner HD ingen anledning att göra skillnad mellan syskonen. I enighet med rådande praxis bestäms således beloppet till 25 000 kronor för varje syskon.

Brottsofferjuristen Max Fredrikssons förhoppning är att domen skall vara till hjälp för de drabbade i Göteborgsbranden. Grovt förenklat innebär domen att alla anhöriga till de ungdomar som avled i samband med diskoteksbranden skall ha möjlighet att söka kompensation. HD fäste i det aktuella fallet stor vikt vid förhållandet mellan de skadeståndssökande samt den avlidne. I grova drag innebär detta att det är upp till var och en att påvisa att en nära relation till den bortgångne har förelegat. Detta gör att i praktiken kan såväl en mormor som en kusin komma i fråga. Per Rubing på Brottsoffermyndigheten påpekar vikten av att vara öppen för att det i dagens samhälle finns "nya sorters familjer" där en storasyster eller mormor har övertagit föräldrarollen²⁸.

Jag kan inte låta bli att känna mig lite besviken över domen. Jag hade verkligen hoppats på att Högsta domstolen klart och tydligt skulle klargöra vilka personer som anses som närstående och således ersättningsberättigade. Kontentan av domen är att den goda och nära relationen skall var avgörande för vem som skall anses vara ersättningsberättigad. Detta är ju väldigt oklart och individuella utredningar måste således göras i varje fall. Inte ens syskon som inte var sammanboende med den avlidne, som i det aktuella fallet, är garanterade ersättning, trots att HD i detta fall utdömde ersättning till denna grupp. HD konstaterade ju att förhållandena i detta fall var speciella. Vidare hade jag hoppats på att HD skulle frångå rådande praxis vad gäller ersättningsbeloppet, 25 000 kronor. 25 000 kronorsbeloppet fastslogs ju faktiskt för 7 år sedan i **NJA 1993 sid 41 I och II**. Hela 1990-talet har bestått av ekonomiska försämringar för stora grupper, exempelvis arbetslösa, pensionärer och bidragsberoende. Mats Åhrling, revisionssekreterare samt föredragande jurist i det aktuella HD-målet menar dock att inflationen har avstannat och att det således inte är konstigt att beloppet fortfarande är detsamma²⁹. Vi utgår således från olika tolkningar av ekonomin. Positivt med domen är dock att beviskraven vid psykisk chock har klargjorts till viss del.

²⁸ Göteborgs Posten, 2000-10-18, "Bua-dom ger anhöriga hopp. Fler än de allra närmaste kan få skadestånd efter diskoteksbranden", Peter Linnè, s 7.

²⁹ Telefonintervju med föredragande jurist, Mats Åhrling, rotel 19 på Högsta domstolen.

4.5 Egna funderingar kring varför närståendebegreppet har utvidgats

Idag råder andra familjekonstruktioner, exempelvis samboförhållanden, registrerat partnerskap, styvbarn, o dyl. Detta innebär att nya nära relationer uppstår trots att parterna inte är släkt med varandra. **Stockholms tingsrätt dömde den 25 maj 1993** en man, Ö, för mord sedan han berövat L livet. Tingsrätten utdömde ersättning till den avlidnes far och syster men också till hans sambo och hennes 10-åriga son. Tingsrätten konstaterade först och främst att psykiska besvären hos anhöriga till en person som har dödat genom en uppsåtlig handling, i detta fall, mord, är en typisk och närliggande skadeföljd. Vidare menade tingsrätten att eftersom den avlidne, L, och hans sambo hade varit sammanboende i fem år och L hade varit en fadersgestalt för sambons son skulle ersättning även utgå till dem³⁰.

Samhällets syn på exempelvis styvfamilj samt arvsregler för utomäktenskapliga barn har gjort att synen på vem som kan anses tillhöra närståendekretsen har utvidgats. Umgängesformer med nya konstruktioner, ex "två uppsättningar av far/morföräldrar, fastrar, mostrar" osv har också utvidgat begreppet. Överhuvudtaget har attityden förändrats både vad gäller myndigheters och privatpersoners syn på "familjen". Dessutom lever vi i ett mångkulturellt samhälle idag och detta har ytterligare aktualiserat nya familjekonstellationer där närheten till kusiner, fastrar, mostrar etc vänder upp och ned på det svenska sättet att betrakta närståendebegreppet.

³⁰ SOU 1995:33, s 143 f.

5 Teorier för att begränsa skadeståndets räckvidd

5.1 Allmänt

För att en personskada skall vara ersättningsgill krävs något mer än att skadan i logisk mening har orsakats av ett skadeståndsgrundande beteende. Ett så vidsträckt ansvar skulle av många ansetts vara för långtgående i vissa situationer. För att förhindra detta har olika ansvarsbegränsningar uppställts i praxis samt doktrin.

En sådan begränsning ligger i grundsatsen att skadestånd endast utgår till den som omedelbart, eller direkt drabbas av skada. Sk tredjemansskada ersätts i princip inte³¹.

En annan begränsning, som delvis ger samma resultat, innebär att endast beräknliga och i viss mån typiska följder det sk skadegörande beteendet ersätts. Man brukar i detta sammanhang tala om att det skall föreligga adekvat kausalitet mellan detta beteendet och skadan. Vidare ställs vid denna adekvansbedömning också ett krav på att skadan är en inte alltför avlägsen följd av det skadegörande beteendet³².

Slutligen, den tredje begränsningen, som även denna ger uttryck för samma tanke som ovan, är att skadestånd inte utgår för skador som faller utanför skyddsändamålet för en viss skadeståndsregel³³.

5.2 Hur förhåller sig anhörighetsersättning till tredjemansskada?

Ren förmögenhetsskada är enligt SkL 1 kapitlet 2 § en sådan ekonomisk skada som uppkommer utan samband med att någon lider person- eller sakskada. Ekonomisk förlust som inte är en följd av att någon har tillfogats person- eller sakskada räknas däremot inte som ren förmögenhetsskada utan brukar istället betecknas som tredjemansskada.

³¹ Hellner, Vad är psykisk chock? (1996), s181.

³² SOU 1995:33, s 383 f.

³³ SOU 1995:33, s 383 f.

Det är en vedertagen princip i svensk rätt att tredjemansskador inte ersätts men sådan skada är dock ersättningsgill i ett fall, nämligen när det gäller ersättning till efterlevande för begravningskostnader, för förlust av underhåll till följd av att anhörig dödats samt till andra utgifter samt kostnader med anledning av brottet³⁴.

Det har länge varit oklart om också personskador som tillfogats någon till följd av annans personskada är att anse som tredjemansskada. Ett flertal författare anser att ersättningen till anhöriga, som drabbats av psykisk chock med anledning av brott, bör ses som en särskild typ av personskada och således ej som en tredjemansskada som inte ersätts. Karlgren³⁵, Hellner, och Bengtsson³⁶ är en del av de författare som har ovanstående åsikt. Hellner tillämpar adekvansresonemanget och framhåller att man utifrån den principen får avgöra om ersättning skall utgå eller ej³⁷. Roos³⁸ däremot hävdar motsatsen och menar att orsaken till att ersättning inte tidigare har lämnats, till den som drabbats av psykisk chock vid underrättelsen om att anhörig mördats, är att det har rört sig om en tredjemansskada. Saxéns utgångspunkt är den att en allmän rätt till ersättning för tredjeman skulle leda till oöverskådliga konsekvenser. Däremot menar han att det kan finnas undantag då det gäller skador som står på gränsen mellan tredjemansskador och personskador³⁹.

5.3 Adekvat kausalitet

Det har visat sig svårt att uppställa en kort och entydig formel för vad som menas med adekvat kausalitet, som är en oskriven grundsats inom skadeståndsrätten. Delvis kan detta bero på bristande pregnans hos de uttryckssätt som erbjuder sig, delvis på att adekvanskravet gör sig gällande i olika grad vid olika typer av skadefall⁴⁰. Vidare är det inte bara en aspekt utan flera tillsammans som blir avgörande.

Hellner har försökt sig på att definiera begreppet adekvat kausalitet trots att även han har medgivit att begreppet är oklart. Hellner menar att man förutsätter för skadeståndsskyldighet att skadan har orsakats inte bara av naturens och samhällets effekter utan också genom ett händelseförlopp som är någorlunda normalt och förutsebart. Skadan skall med andra ord ha legat i "farans riktning" och ett klart samband mellan orsak och följd skall ha förelegat. Vanliga krav på sambandet är att det bla skall vara påräkneligt,

³⁴ SOU 1995.33, s 380 f.

³⁵ Han har varit professor i civilrätt.

³⁶ Bertil Bengtsson har bla varit justitieråd.

³⁷ Tidsskrift utgiven av Juridiska föreningen i Finland, TJFF, 1994, Starka billighetsskäl eller saknar stöd i lag - en jämförelse av argumentering i HD 1991:146 och NJA 1993 sid 41 I och II, prof. Lena Sisula-Tulokas, s 388.

³⁸ Han är professor i civilrätt i Stockholm

³⁹ TJFF (1994), Sisula-Tulokas, s 388.

⁴⁰ Lech, Halvar: Skadeersättning för personskada, Stockholm 1973, s 29.

beräkneligt och förutsebart⁴¹. Vidare har Hellner definierat adekvansbegreppet utifrån de sedvanliga uttrycken tillräcklig och nödvändig betingelse. Om en faktor är en tillräcklig betingelse för en följd, betyder det att naturens lagar och de konkreta förhållandena runt händelsen för med sig följden. Med nödvändig betingelse menas att frånvaron av faktorn skulle medföra att följden inte skulle ha inträffat.

Sammanfattningsvis kan således sägas att om vi bara har en tillräcklig betingelse kan vi tänka oss att skadan skulle inträffat i vilket fall som helst, vilket inte är fallet vid en nödvändig betingelse. Har vi bara en nödvändig betingelse kan vi tänka oss att skadan inte inträffar, därför att det även krävs andra nödvändiga betingelser. För att hindra följden räcker det med att ta bort den nödvändiga betingelsen, medan för att med säkerhet åstadkomma följden krävs en tillräcklig betingelse⁴². Värt att observera är att de nu relaterade uttrycken, - tillräcklig och nödvändig betingelse - anknyter i första hand till en rent fysisk kausalitet. Dessa uttryck kan vara svåra att tillämpa på en psykisk kausalitet, eftersom olika människor inte reagerar på samma sätt av följden.

Vad gäller bevisningen kan även den ställa till med svårigheter i kausalitetssammanhang⁴³. Bevisbördan åvilar som huvudregel den skadelidande. Det är en rättslig fråga hur stränga beviskrav som skall ställas. Svårigheter kan bli uppkomma när man skall avgöra vilka hypotetiska förlopp som skulle utspelats om inte handlingen hade företagits.

Adekvanssynpunkter har spelat en betydande roll för bedömningen av psykisk chock. Före 1993 års plenifall, (se närmare analys av fallet i kap 6) , var det en utbredd åsikt, att adekvansöverbäganden hindrade att den som erhållit underrättelse om annans dödsfall genom brott, utan att själv ha bevittnat händelsen, erhöll skadestånd för psykisk chock. Även efter dessa fall får det antas att det fortfarande gäller ett adekvanskrav. Detta kan gälla vissa omständigheter som generellt medför att sannolikheten för skada är ringa eller att alltför lång tid har förflutit mellan skadan och underrättelsen. Den allmänna principen vid personskada anses vara att skadevällaren "får ta skadelidande sådan han finner honom". Denna princip gäller inte bara vid fysiska skador utan också vid psykiska⁴⁴. Detta bör således innebära att ersättning för psykisk chock skall kunna utgå vare sig chocken är att betrakta som en normal reaktion vid en traumatisk upplevelse eller som ett sjukdomstillstånd vilket förutsätter en redan föreliggande disposition. I senare fallet bör dock rimligen ersättning endast utgå om den traumatiska upplevelsen varit en nödvändig betingelse för sjukdomssyndromen⁴⁵.

⁴¹ Hellner, Jan: Skadeståndsrätt, 5 upplagan, Stockholm 1995, s 197.

⁴² Andersson, Håkan: Skyddsändamål och adekvans - om skadeståndsansvarets gränser, Göteborg 1993, s 290 f.

⁴³ Andersson, (1993), s 294 f.

⁴⁴ Hellner, Vad är psykisk chock?, (1996),s 185.

⁴⁵ Hellner , Vad är psykisk chock, (1996), s 185

5.3.1 Oväntade och atypiska skadeverkningar

Alltför oväntade och atypiska effekter skärs bort med hjälp av begreppet adekvat kausalitet. Rent slumpmässiga följder anses således inadekvata.

Att någon får psykiska besvär av att bevittna att en nära anhörig dödas genom brott torde vara en fullt beräknelig och typisk följd av denna händelse. Detsamma gäller när någon får psykiska besvär av att se en nära anhörig som just har dödats. Inte heller psykiska besvär till följd av underrättelsen om nära anhörigs död genom brott utgör en slumpmässig effekt⁴⁶. I den mån de psykiska besvären inte ersätts i dessa fall måste förklaringen således vara en annan än att de är oväntade eller atypiska.

Om den som har fått psykiska besvär till följd av någons död inte är närstående till denna, kan det ligga närmare till hands att hävda att besvären inte har varit en beräknelig och typisk följd av skadehändelsen. I vart fall gäller det om de psykiska besvären framkallats av en underrättelse om händelsen.

5.3.2 Avlägsna skadeverkningar

Kravet på adekvat kausalitet avser även att förhindra att alltför avlägsna skadeverkningar ersätts. I rättspraxis finns att finna många exempel på att anhängersättningen har avböjts med hänvisning till att skadan var en alltför avlägsen följd av de skadegörande beteendet eller att skadan inte har haft sådant samband med detta beteende att skadestånd borde utdömas. Ett exempel är **NJA 1979 sid 620** som gällde följande: A drabbades av en psykisk chock då hon underrättades om att B bragt hennes mor om livet. HD ansåg ej att adekvans förelåg mellan A:s psykiska besvär och moderns död eftersom A, vid dödsfallet, hade befunnit sig på annan ort. A hade således inte i något avseende kommit att direkt beröras av händelsen. Hennes depression hade i stället uppstått först sedan hon hade fått underrättelse om moderns bortgång⁴⁷. Värt att observera är att om A idag, skulle ha ansökt om ersättning för samma händelse skulle hon erhållit ersättning, med anledning av den utvidgade praxisen från 1993 års plenifall. (se närmare analys av fallet i kap 6).

Vad som närmare ligger i kravet på att skadan inte är alltför avlägsen framgår inte klart av rättspraxis. Inte heller doktrinen ger någon säker ledning. En anledning till detta kan vara att olika författare tycks lägga in varierande innebörd i detta krav som används i de mest skilda syften.

Med någon överdrift kan sägas att adekvansläran förekommer i lika många former som det finns uttydare av den. Denna lära kan således betecknats

⁴⁶ SOU 1995:33, s 382.

⁴⁷ Se NJA 1979 s 620, (s 624).

som diffus och kameleontaktig. Bengtsson har i en artikel i SvJT från 1994 uttryckt att begreppet adekvat kausalitet kan förklaras vara så obestämd att den alltid passat till att motivera det resultat som man vill komma fram till⁴⁸. Med en tillspetsad formulering har tom hävdats att den skada är adekvat som domstolarna anser vara ersättningsgill. Det rör sig alltså i betydande grad om en rättspolitisk bedömning.

När någon får psykiska besvär av att bevittna att en närstående dödas är dessa besvär en direkt följd av den skadegörande handlingen. Innan plenimålen 1993 ansågs det som en annan sak när de psykiska besvärerna hade uppkommit genom underrättelse om dödsfallet. HD frångick dock denna restriktiva inställning i **NJA 1993 sid 41 I och II** och ansåg det inte rättfärdigt att gränsen skulle vara så snäv. Till stöd härför anropade HD "starka billighetskäl", dvs ett rent rättspolitiskt argument⁴⁹.

Om en person som inte är nära anhörig med den avlidne chockas vid åsynen av skadehändelsen talar mindre för ersättningsrätt. Faran för missbruk har bla anförts som skäl⁵⁰. I **FFR 1960 sid 318** förvägrades passagerare i en buss skadestånd trots att de hade chockats svårt vid åsynen av en fotgängare som blivit påkörd av bussen. I dag tycks inställningen vara den att utomstående inte är principiellt uteslutna men att avgörandet beror på arten av händelseförloppet. Tillkommande åskådare vid olycksplatsen har dock, än så länge, inte blivit berättigade enligt praxis till skadestånd för psykiska besvär⁵¹. Att bli chockad och få psykiska besvär vid underrättelser om vad som händer i omvärlden är någonting som var och en får uthärda som sann filantropisk lidande människa. Det är således en alltför avlägsen skadeverkning.

5.3.3 Kritik av adekvansläran

Den oskrivna principen om adekvansläran har inom skadeståndsrätten fått utstå mycket kritik. Kritiken har särskilt inriktats på att adekvanslärans kriterier är diffusa och att resultaten således blir osäkra. Vagheten i ett så flexibelt begrepp som sannolikhet påpekas, liksom att den mångfasetterade verklighet som begreppet skall appliceras på svårligen låter sig underkastas en dylik prövning.

Karlgren, en av många som har framfört kritik, menar att begreppet hör till de mest oklara, varmed den civilrättsliga doktrinen laborerar, och inte lite heller⁵². Vidare menar andra kritiker, inberäknat mig själv, att uttryck som

⁴⁸ SvJT 1994, Anm. av H. Andersson, Skyddsändamål och adekvans, Bertil Bengtsson, s 194.

⁴⁹ NJA 1993 s 41 I, (s 55).

⁵⁰ Andersson, (1993), s 557.

⁵¹ Andersson, (1993), s 557, not 511.

⁵² Andersson, (1993), s 107.

exempelvis "påräkneligt" är innehållslösa, vaga och mångtydiga. Det ovan sagda kan anses som belägg för att läran kan motivera nästan vilken begränsning som helst, samt att dess uttryck inte är tjänliga som avgränsningsregler.

Adekvans spänner över ett så brett register av sannolikhetsgrader att det ges många falltyper där "beräknligt", "påräkneligt" eller dylikt inte är träffande beskrivningar. Med vaghet och de föga utslagsgivande kriterierna sammanhänger också problemet att läran blir villkorlig⁵³. Det lämnas med andra ord en hel del till ett i själva verket fritt skön. De vaga adekvanskriterierna kan i ett konkret fall tagas till insikt för, såväl åläggande av, som befrielse från skadeståndsskyldighet.

Persson⁵⁴ menar att preciseringar är ett måste för att den osäkerhet som den bristande fixeringen av omständigheterna föranleder skall kunna undanröjas⁵⁵.

Andersson⁵⁶, ytterligare en kritiker till adekvansläran, riktar skarp kritik mot den som begränsningsmetod. Han anser att läran helt och hållet bör överges i svensk rätt. Adekvansen ser han som en fråga om sannolikhet och förutsebarhet. Adekvansläran är inriktad på en bedömning av kausaliteten. Graden av sannolikhet eller förutsebarhet ger enligt Andersson inte mycket ledning vid avgränsningen av ansvaret. Frågan om var gränsen för ansvaret skall dras är en värderingsfråga. Detta visar sig genom att man ofta finner fall där skadan ansetts adekvat, trots att den varit helt osannolik. På liknande sätt kan man bland de fall där skadan ansetts inadekvat, mycket väl finna exempel där skadan är en helt självklar och förutsebar följd⁵⁷.

5.4 Normsskyddsläran

Ännu ett instrument för att avgränsa skadeståndsansvaret är normskyddsläran. Termologin är inte särskilt fast. Ibland kallas läran normskyddsläran. I andra fall talas om det skyddade intresset, skyddsnormen eller skyddsintresset. Andersson föredrar termen skyddsändamål. Jag kommer däremot att använda en och samma term genomgående, normskyddslära, för att läsaren inte skall förvirra sig bland alla olika termer. För att skadestånd skall utgå har ett krav uppställts på att skadan har drabbats det intresse, eller något av de intressen, som en åsidosatt handlingsnorm avser att skydda.

⁵³ Andersson, (1993), s 108.

⁵⁴ Persson var precepter, han hann aldrig bli professor.

⁵⁵ Andersson, (1993), s 110.

⁵⁶ Andersson är docent i civilrätt vid Uppsala universitet. Juris doktorsexamen avlade han vid Uppsala universitet. Boken "Skyddsändamål och adekvans - om skadeståndets gränser" som är en viktig källa i min uppsats är hans doktorsavhandling.

⁵⁷ JT 1994-95, "Prolegomena – introduktion till en skyddsändamålslära", Andersson, s 406.

Adekvansläran har sina brister och är vag och aningen oklar behövs ett komplement för att avgränsa skadeståndets räckvidd menar Hellner⁵⁸. Agell⁵⁹ ställer sig positiv till en begränsningsregel som utesluter ersättningsskydd för skada, som faller utanför skyddsändamålet, för en viss skadestandsregel. Han delar dock inte Hellners tanke om att normskyddsläran skulle vara ett komplement till adekvansläran, utan snarare att normskydds begränsningen ersätter den klassiska adekvansläran⁶⁰. Bengtsson anser att man får se normskyddsläran som ett komplement till kravet på adekvans, men att läran som sådan är artskild samt självständig i förhållande till adekvansläran⁶¹.

Normskyddsläran fick sitt genombrott i Sverige genom justitierådet Nordensons skiljaktiga motivering i **NJA 1976 sid 458**. Fallet rör dock ej psykisk chock direkt, men jag anser att fallet ändå är värt att kommentera eftersom man härigenom får en bakgrund till normskyddslärans tillkomst. I korthet handlade fallet om en 9-årig pojke som hade gjort om en cykelpump till en "korkpump", dvs en kork var isatt istället för munstycket. Korkpumpen lånades ut till en 6-årig pojke. När 6-åringen lekte med pumpen fastnade korken och han bad en annan 9-årig pojke om hjälp. Det föll sig så illa att korken flög ut och träffade 6-åringen i ögat, som skadades svårt. 6-åringen yrkade med anledning av ovanstående skadestånd av 9-åringen som ägde pumpen samt av pojkens fader. Alla 3 instanserna lämnade yrkandet utan bifall. Majoriteten i HD ogillade skadeståndstalan med motiveringen att varken pojken eller faderns beteende vara att anse som vårdslöst⁶². Nordenson var skiljaktig vad beträffar motiveringen till domen. Han menade att det var en oaktsam handling av 9-åringen att överlämna pumpen till 6-åringen. Nordenson gick sedan in på adekvansbedömningen och konstaterade att det inte var en osannolik följd att korken kunde gå av och skada någon allvarligt. Trots att adekvat kausalitet konstaterades biföll inte Nordenson talan. Han ansåg nämligen att följden låg utanför de risker som skulle kunna ligga 9-åringen till last för det vållande som konstaterades⁶³. Conradi⁶⁴ ställer sig tveksam till Nordensons resonemang vad gäller användningen av normskyddsläran. Han menar att en begränsning efter skyddsomfånget kan vara naturligt på tekniskt betonade områden, exempelvis i fråga om företagaransvaret i vissa fall. Däremot menar han att det inte finns hållpunkter för att den allmänna culparegeln skall begränsas genom att man tolkar in reservationer för vissa skadelidande eller vissa skador. Särskilt när det gäller personskador skulle en sådan begränsning enligt honom vara egendomlig⁶⁵.

⁵⁸ Andersson, (1993), s 141.

⁵⁹ Agell är professor i civilrätt vid Uppsala universitet.

⁶⁰ Andersson, (1993), s 142.

⁶¹ Andersson, (1993), s 143.

⁶² NJA 1976 s 458, (s 461 f).

⁶³ NJA 1976 s 458, (463 f).

⁶⁴ Conradi är fd justitieråd.

⁶⁵ Andersson, (1993), s 149.

Vi får härmed nöja oss med konstaterandet att normskyddsläran har vunnit visst inträde i praxis, öppet, eller som förklaringsram till vaga adekvansformuleringar.

6 Rättsutveckling

6.1 Allmänt

Eftersom det ännu inte finns någon uttrycklig lagregel som behandlar ersättningsrätt till närstående som drabbats av psykiska besvär är rättspraxis ytterst vägledande.

Från 1970-talet och fram till idag, 2000, har rättspraxis utvecklats radikalt; från en mycket restriktiv inställning till anhörighetsersättning till att idag tom utge ersättning för andra brott än uppsåtliga.

Rättsutvecklingen i Sverige har gått mot en allt generösare praxis än utvecklingen i våra grannländer i norr. Både i Danmark liksom på Island utgår ersättning för psykisk skada till anhöriga endast i begränsad utsträckning. Den anhörige måste på ett eller annat sätt själv ha varit utsatt för fara och på så sätt kunnat drabbas av en direkt fysisk skada. Detta restriktiva synsätt frångick Sverige redan på 1970-talet. Den finska rätten har dock kommit lite längre i sin utveckling på området än Danmark och Island. Svensk och finsk skadeståndsrätt har präglats av långa gemensamma traditioner. Dock skiljer sig praxis vad beträffar ersättningen till anhörig vid underrättelse. Detta kommer jag dock att analysera närmare i kapitel 13.2.4.

De nedan refererade rättsfallen rör alla fall där anhöriga har yrkat skadestånd för psykiska besvär, som uppkommit till följd av att en närstående har dödats eller skadats allvarligt. Någon närmare presentation av fallen här anser jag inte nödvändig då de talar för sig själv. När psykiska besvär skall bedömas är det, vilket har nämnts tidigare, av stor vikt att särskilja den ”normala sorgereaktionen” från de psykiska besvär som den traumatiska händelsen givit upphov till. Skadeförloppet kan variera på många sätt och det innebär att det kan vara svårt att klarlägga kausalsambandet. Ytterligare en viktig fråga att ta ställning till är om tonvikten skall läggas vid den handling som utlöste skadan eller vid de psykiska besvären i sig.

6.2 Hot eller annan skräckfylld upplevelse

Psykisk chock som drabbar en person därför att han känner sig omedelbart hotad att själv lida en svår fysisk skada erkänns i svensk rätt som ersättningsbar skada.

I **NJA 1971 s 78** utvecklade en bilförare i anslutning till en trafikolycka en psykogen depression⁶⁶. Värt att tillägga är att bilförarens föräldrar också drabbades av olyckan. De omkom båda två senare under olycksdagen. Det är dock osäkert vilken betydelse föräldrarnas död har haft för utgången i målet. Å ena sidan nämns särskilt i domen att den skadelidande såg sina föräldrar "sitta eller ligga orörliga", i vad som var kvar av bilen, samt att detta hade varit ägnat att bidra till att förstärka intensiteten i hans upplevelse⁶⁷. Å andra sidan sägs att oavsett i vilken grad föräldrarnas död medverkat till depressionen, så hade den stått i så nära samband med olyckan att skadestånd i vilket fall som helst skulle utgå⁶⁸. Enligt ordalydelsen synes den rimligaste tolkningen vara att chocken av att på en gång själv vara hotad samt att se föräldrarna livlösa medförde rätt till skadestånd, men att föräldrarnas, kort efter olyckan, inträffade död inte hade utslagsgivande betydelse. Detta förefaller också rimligt så till vida att det borde vara praktiskt taget omöjligt att i efterhand avgöra vilken av beståndsdelarna i den traumatiska upplevelsen som har varit avgörande. Även Håkan Andersson menar att det synes som om HD har sett olyckan som en enhet, dvs "oavsett om föräldrarnas död i sig skulle ha medfört depressionen, påverkade förloppet kring skadefallet intensiteten i sonens chockupplevelse på sådant sätt att han ansågs berättigad till skadestånd⁶⁹". Anders Agell har en annan syn på ovanstående än Andersson och HD i ovan nämnda fall. I en artikel från 1973 menar Agell att han håller med om att chockskadan skall betraktas som personskada och vara ersättningsgill. Däremot anser han inte att ersättningen för psykisk chock skall vara ersättningsgill blott när den skadelidande själv har hotats av att drabbas av yttre, fysisk skada, utan även nära anhörig kommit till skada. Vidare anser Agell att domskälen är bristfälliga eftersom man ej får någon vetskap om ersättning skulle utgå om skadan uppkommit enbart pga åsynen av föräldrarnas skador⁷⁰.

6.3 Bevitnande av att någon närstående dödas

Det finns inte alltför många rättsfall som behandlar bevitnande av anhörigs våldsdöd eftersom det inte hör till vanligheten att någon närstående är med precis vid dödandet. Oftast underrättas ju anhörig senare och eventuellt kommer personen till olycksplatsen efter dödsfallet.

1971 års rättsfall, ovan nämnda fall, har dock även varit vägledande för försäkringsbolagens skaderegleringspraxis på så sätt att skadestånd har utgivits för psykisk chock som har tillfogats någon som har bevittnat att en nära anhörig har dödats genom en skadeståndsgrundande handling⁷¹.

⁶⁶ Hellner, Vad är psykisk chock? (1996), s180 f.

⁶⁷ NJA 1971 s 78, (s 82)

⁶⁸ NJA 1971 s 78, (s 82).

⁶⁹ Andersson, (1993), s 553.

⁷⁰ SvJT 1973, Anm. av Jan Hellner, Skadeståndsrätt m m, Anders Agell, s 804.

⁷¹ SOU 1995:33, s 131.

Det är dock oklart hur långt man skall gå i ersättningsfrågan till person som drabbats av psykisk chock vid bevittnande av anhörigs våldsdöd. Belägg saknas däremot för att ersättning skall kunna utgå till någon som har chockats av att se andra än nära anhörig dödas eller skadas allvarligt, även om det har skett genom ett våldsbrott⁷².

6.4 Åsynen av att närstående har dödats

I underdomstolarnas och Brottskadenämndens praxis finns åtskilliga exempel på att ersättning har lämnats till den som, sedan en anhörig har dödats genom ett våldsbrott, tillfogats en chock när han strax efter olyckan har kommit till skadeplatsen och sett den döde.

Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom 5 juli 1991, DB 3166

behandlade ett ärende som i korthet gällde följande: En kvinna hade tillfogats psykiska besvär sedan hennes dotter hade misshandlats till döds av moderns sambo. Kvinnan var inte hemma vid brottstillfället. När hon sedan kom hem, senare på kvällen, trodde hon att dottern låg och sov och upptäckte således inte att flickan låg kall och livlös i sin säng förrän åtskilliga timmar senare. Det kunde inte styrkas att kvinnans sambo hade haft uppsåt att döda flickan, men däremot konstaterades att hon hade utsatts för en mycket hänsynslös och rå misshandel. Modern kom i samband med brottet i ett chocktillstånd. Långt efter brottstillfället led hon fortfarande av skuld känslor och hade flera gånger haft tankar om att ta sitt eget liv. Hovrätten dömde således ut ersättning till kvinnan på 70 000 kronor⁷³.

Brottskadenämnden beslutade den 11 november 1987, BP 189/1987 att utdöma ersättning till en kvinna som drabbats av psykisk chock då hon såg sin 2-åriga dotter död⁷⁴. Flickan hade dödats av sin far. Fadern hade mot kvinnans vilja tillerkänts umgängesrätt med dottern. Umgänget skulle ske i närvaro av en kontaktperson. Vid ett tillfälle, då umgänget skedde i moderns och dotterns gemensamma hem och i närvaro av en hemterapeut, knivstack fadern sin dotter till döds. Ambulans och polis tillkallades omedelbart, liksom modern. Hon följde med i ambulansen till sjukhuset, där det konstaterades att flickan hade avlidit. Brottskadenämnden ansåg att gärningen, pga den konflikt som rått mellan modern och fadern rörande umgänget samt den rädsla som modern hade känt för att dottern skulle kunna skadas i samband med umgängets utövande, i någon mån var riktad även mot modern. Således tillerkändes hon 20 000 kronor för sveda och värk..

⁷² SOU 1995:33, s 131.

⁷³ SOU 1995:33, s 131.

⁷⁴ SOU 1995:33, s 132.

I ett **tingsrättsmål i Stockholm 1992, DT 1000**, yrkade en man, H, skadestånd av grannens son, N, för psykiskt lidande, sedan denne vådaskjutit H:s hustru så allvarligt att hon hade åsamkats en 100%-ig invaliditet. H gjorde gällande att han till följd av detta tillfogats en psykisk invaliditet uppgående till 20% och yrkade ersättning med 130 000 kronor, varav 40 000 kronor för bestående men och 90 000 kronor för olägenheter i övrigt. Tingsrätten lämnade mannens ersättningsyrkande utan bifall och menade att det i målet var ostridigt att H påträffade sin skadade fru först flera timmar efter olyckan samt att han då inte visste om hur olyckan hade inträffat. H antog att hustrun hade ramlat och slagit sig. Redan mot bakgrund härav ansåg tingsrätten att det inte förelåg ett sådant direkt och nära samband mellan olyckan och H:s skada att N kan förpliktas utgå skadestånd till H⁷⁵.

Inte heller finns det belägg för att skadestånd skulle kunna utgå ifall någon har fått psykiska besvär i samband med att de sett annan än anhörig död eller allvarligt skadad genom ett våldsbrott eller genom annan skadeståndsgrundande handling. Skäl för detta har anförts vara faran för missbruk⁷⁶. Exempel på ett rättsfall som just berör detta är **FFR 1960 s 318**⁷⁷. Fallet berörde en kvinnlig busspassagerare som väckte skadeståndstalan mot en busschaufför, sedan hon hade drabbats av psykiska besvär vid åsynen av två skadade kvinnor som hade blivit påkörda av bussen. Kvinnans skadeståndstalan ogillades med motiveringen att hon hade reagerat onormalt kraftigt inför upplevelsen och samband mellan hennes chock och upplevelsen därför saknades. Målet överklagades till Svea Hovrätt som fastställde underrättens dom med samma motivering. En ledamot var dock skiljaktig och menade att adekvat samband förelåg och att skadestånd således skulle utdömas.

6.5 Underrättelse om att närstående har dödats

6.5.1 Allmänt

Det ansågs länge i svensk rätt att den som hade tillfogats psykiska besvär, pga underrättelsen om att anhörig dödats genom en skadeståndsgrundande handling, inte hade rätt till ersättning för dessa besvär vare sig handlingen utgjorde ett våldsbrott eller ej.

NJA 1979 sid 620 är ett exempel på den restriktiva inställningen som dominerade i svensk rätt för ett antal decennier sedan. Målet handlade om en kvinna som hade drabbats av psykiska besvär och en reaktiv neuros i

⁷⁵ SOU 1995:33, s 133.

⁷⁶ SOU 1995:33, s 133.

⁷⁷ SOU 1995:33, s 134.

samband med att hon underrättades om att hennes mor hade dödats. HD ansåg att eftersom kvinnan hade vistats på annan ort vid olyckstillfället hade hon inte direkt kommit att beröras av gärningsmannens handling. Hennes depression hade istället uppkommit först sedan hon hade underrättats om moderns bortgång. Vid angivna förhållanden kunde enligt HD kvinnans psykiska besvär och reaktiva neuros inte anses ha haft sådant samband med gärningsmannens handling att denna kunde åläggas skadeståndsskyldighet gentemot kvinnan med anledning av hennes sjukdom⁷⁸.

Genom pleniavgörandet **1993 s 41 I och II** ändrade HD denna praxis. Dessa 2 avgöranden har varit av så stor betydelse för rättsutvecklingen, att jag anser att de kräver en närmare presentation och analys.

6.5.2 NJA 1993 s 41 I och II

HD har in pleno⁷⁹ träffat två avgöranden om ersättning till närstående för psykiska besvär som drabbat dem till följd av underrättelse om våldsbrott. Motiveringarna var i de båda fallen i stort sett likalydande.

Det är emellertid inte alltid helt lätt att fastställa vilken betydelsen av fallen är. Domarna är jämförelsevis kortfattade, hänvisningarna till tidigare praxis fåtaliga liksom litteraturhänvisningar. Vidare finns inga jämförelser med främmande rätt där liknande frågor har behandlats. Läsaren kan således stanna i tvivel om vad som egentligen har avgjorts genom de båda domarna. Omständigheterna i de båda fallen måste dock lyckligtvis betecknas som ovanliga. Jag skall i det följande försöka analysera de båda fallen men först en kort presentation beträffande händelseförloppen i fallen.

Båda fallen rör mord. De som yrkat skadestånd har i båda fallen varit anhöriga, föräldrar respektive föräldrar och syskon till offren. De har drabbats av psykiska besvär vid underrättelsen om brottens karaktär och av de omständigheter som har förelegat. Bevisningen har i de båda fallen bestått i uppgifter om psykiatrisk vård och om behov av sådan vård. Det har emellertid inte förekommit någon tvist huruvida psykiskt lidande förekommit.

I det första fallet dömdes en man bla för mord och grov våldtäkt sedan han först våldtagit och därefter mördat en 17-årig flicka. När väl flickan hittades, en vecka efter försvinnandet, visade det sig att hon hade mördats på ett så bestialiskt sätt att hennes anhöriga, pga hennes vanställda utseende, hindrades att få identifiera henne. Tilläggas kan att gärningsmannen var en

⁷⁸ NJA 1979 s 620, (s 624).

⁷⁹ Bra Böckers lexikon, Band nr 18, S 318, från 1988 definierar plenimål enligt följande: Benämning på mål i Högsta domstolen vari samtliga justitieråd deltar i avgörandet. Plenimål hålls om utgången väntas avvika från förut antagen rättsgrundsats eller lagtolkning.

god vän till familjen. Familjen åberopade som stöd för sin skadeståndstalan SkL 1 kap 3§, dvs kränkingsparagrafen. HD godtog dock inte ovan nämnda paragraf då den tar sikte på integritetskränkning som någon har utsatts för genom brott mot dennes personliga frihet. Således kan den ej ge rätt till ersättning för det lidande som därigenom har tillfogats någon annan. Emellertid ansåg HD att familjen var ersättningsberättigade av andra skäl. (Se nedan.)

I fall nr II dömdes en man för mord sedan han berövat en liten flicka livet. Flickan var på besök hos sin far när hon försvann. Dagen efter mordet hittades flickan. Fadern chockades så svårt vid identifieringen att han under en tvåveckorsperiod, omedelbart efter brottstillfället, nödgades läggas in på en psykiatrisk klinik. Gärningsmannen visades vara en granne som flickan brukade leka med. Deras vänskapsförhållande hade alltid varit mycket god.

Eftersom motiveringarna i domstolarna var mycket likformiga fördjupar jag mig i fall nr 1 och redovisar utifrån det fallet. I tingsrätten stod skadeståndsfrågan, i jämförelse med brottsfrågorna, i bakgrunden. Hovrätten däremot fann att skadestånd skulle utgå. Hovrätten angav vissa förutsättningar för att skadestånd skulle utgå. Brottet skulle anses vara grovt och det skulle föreligga ett nära samband mellan brottet och den tidpunkt då tredje man underrättades om dödsfallet. En tredje förutsättning var att de anhöriga, i någon form, skulle ha en viss anknytning till brottsplatsen. Slutligen tillmätte hovrätten betydelse om gärningsmannen hade haft särskild anknytning till den avlidnes anhöriga. Naturligtvis diskuterade hovrätten även adekvansbegreppet. Alla förutsättningarna liksom adekvansbedömning ansåg hovrätten var uppfyllda i detta mål. Hovrätten uppehöll sig i sin dom särskilt vid rättsfallet **NJA 1979 s 620**, i vilket skadeståndstalan, pga psykisk chock vid underrättelse, ogillades. Hovrätten gav "en tänkbar tolkning" av fallet, enligt vilken skadeståndsansvaret skulle förutsätta att den skadelidande hade varit närvarande vid händelsen som föranlett den psykiska chocken. Hovrätten anför främst rättspolitiska skäl mot att tillämpa en sådan begränsning i det aktuella fallet och menar att det kan komma att bero på rena tillfälligheter att en närstående har varit närvarande vid brottets utförande⁸⁰. Det hör ju inte till vanligheten att en närstående är närvarande vid exempelvis, som i detta fall, grova sexualbrott.

HD fastställde hovrättens domslut. Även HD resonerade kring rättsfallet **NJA 1979 sid 620**, där adekvanskravet inte var uppfyllt och skadeståndstalan ogillades således. HD ansåg att, i det aktuella fallet, starka billighetsskäl talade för att skadestånd skall kunna utgå om det visades att sådana besvär hade uppstått. Vidare ansåg HD att det inte kunde krävas att den närstående hade bevittnat själva våldshändelsen eller i övrigt hade vistats på brottsplatsen⁸¹. Vad beträffade tidssambandet mellan själva brottet och underrättelsen ansåg HD att en viss tid kunde få förflyta. Närmare

⁸⁰ NJA 1993 s 41 I, (s 50).

⁸¹ NJA 1993 s 41 I, (s 55).

precisering om hur lång tid "viss tid" innebär angav inte HD. HD diskuterade fallet utifrån en mycket generös linje. Även diskussioner om anhörighetsersättning vid psykisk chock i samband med vållandebrott diskuterades. HD lät dock denna fråga stå öppen och menade att det ankom på lagstiftaren att besluta om⁸².

I båda domarna talades om "medicinskt påvisbara psykiska besvär som var att hänföra till personskada". De som erhållit ersättning har alltså av HD betraktats som själv direkt skadelidande och utfått ersättning för sveda och värk. Justitierådet, Bertil Bengtsson, framhöll i sitt särskilda yttrande att begreppet sveda och värk passar mindre väl i dessa sammanhang. Han menar närmare att de belopp, enligt gällande normer för ideell skada, som utdöms blir låga. Vidare ifrågasätter han om dessa normer allmänt sätt leder till rimliga resultat vid sådana psykiska sjukdomstillstånd som målet rör⁸³.

De två aktuella fallen var inte alltför komplicerade anser Hellner. Skadorna bedömdes, utan tvistigheter, som psykiska besvär och kausalitetssammanhanget var klart. Vidare var de som krävde skadestånd otvivelaktigt närstående. Det dök dock upp svårigheter som inte var direkt att anknyta till de aktuella fallen. Psykiska besvär kan ju inte alltid styrkas på samma sätt som ett flertal fysiska skador. Även kausalitetssammanhanget kan vara oklart och ställa till med tolkningssvårigheter. Eftersom skadeförloppen kan variera på ett stort antal sätt kan det ifrågasättas när ett skadestånd överenskommer med allmänna vedertagna principer att svårförutsedda och svårberäkneliga följder, av en i och för sig skadeståndsgrundande handling, inte skall ersättas. Vidare diskuterades svårigheterna kring vilken hänsyn som skulle tas till karaktären av den handling som utlöste de psykiska nyanserna. Den vikt som bör tillmätas dessa olika omständigheter beror naturligtvis, till stor del, på rättspolitisk bedömning⁸⁴.

Sammanfattningsvis kan sägas att den viktigaste principiella nyheten i de båda fallen, säkerligen är att HD förklarat att adekvansgränsen inte kan dras så snävt att anhöriga som inte har varit närvarande vid olyckan aldrig skulle kunna utfå ersättning för psykisk chock. HD har således gått i från resonemanget i **NJA 1979 sid 620**. I övrigt är emellertid de principiella uttalandena inte så vittgående. Det förefaller som så att HD har inskränkt sig till ett kasuistiskt ställningstagande, dvs HD avböjer en långtgående utvidgning av skadeståndsmöjligheten utan lagstiftning. Vidare har HD som skäl för att utdöma ersättning till de närstående angivit "starka billighetsskäl".

Jag anser att den högsta instansen borde kunna motivera sitt ställningstagande bättre och inte åberopa en så tunn och vag motivering.

⁸² NJA 1993 s 41 I, (s 55).

⁸³ NJA 1993 s 41, (s 60).

⁸⁴ SvJT 1993, Ersättning för psykiska besvär, Hellner, s 455.

Vad begreppen billigt respektive obilligt egentligen innebär är i sista hand en värderingsfråga och således av en mycket subjektiv karaktär.

Naturligtvis har **NJA 1993 sid 44 I och II** haft stor betydelse för rättsutvecklingen i Sverige. Vidare har domarna givit brottsoffren en bättre ställning. Jag kan dock inte låta bli att hålla med Hellner om att plenidomarna, med anledning av det ovan sagda, inte har givit en så tydlig bild samt så stor räckvidd, som hade behövts, för att få klarhet i alla de oklara frågor som nu existerar⁸⁵.

Efter 1993 års rättsfall har ersättning för psykiska besvär vid underrättelse, om att en närstående har blivit uppsåtligen dödad, lämnats i ett flertal avgöranden av underdomstolarna samt Brottsoffernämnden och Ansvarsnämnden.

6.6 Vållandebrott som har lett till döden samt brott med icke-dödlig utgång

Gränsen mellan uppsåtliga och vållande brott är oskarp och beror, till stor del, av vad som kan styrkas om de psykiska rekvisiten hos den som har begått brottet⁸⁶.

HD lämnade, i **NJA 1993 sid 44 I och II**, frågan öppen om vad som borde gälla då någon har tillfogats psykiska besvär vid underrättelse beträffande ett vållande brott. I underdomstolarnas liksom Brottskadenämnden praxis har skadestånd utdömts i fall då brottshandlingen har ansett vara så grovt vårdslös att den har varit att likställa med ett uppsåtligt handlande⁸⁷.

I **RFS B :7 1993:11**, dömdes en man, E, för grov misshandel och grovt vållande till annans död, sedan han hade berövat en kvinna, L, livet. L:s barn yrkade 50 000 kronor i skadestånd av E för lidande samt läkarkostnader. Tingsrätten ogillade deras skadeståndstalan och menade att omständigheterna inte var sådana att ersättning för psykiska besvär kunde utgå. Brottskadenämnden tillerkände emellertid barnen brottskadeersättning för bla sveda och värk med 25 000 kronor. Nämnden motiverade sitt beslut med att L hade avlidit till följd av det mycket allvarliga våld som hade riktats mot henne. Misshandeln hade varit livsfarlig och skett med stor hänsynslöshet⁸⁸. Ett fall med sådant vållande till annan persons död måste således, för den enskilde i skadestandsfrågan, anses skilja sig föga från ett uppsåtligt dödande.

⁸⁵ Sv JT 81993), Hellner, s 457.

⁸⁶ Hellner, Vad är psykisk chock? (1996), s 182.

⁸⁷ SOU 1995:33, s 138.

⁸⁸ SOU 1995:33, s 139 f.

NJA 1996 sid 377 behandlade också ersättningsfrågan vid ett vållandebrott. I det här målet hade den avlidnes föräldrar samt syster yrkat skadestånd pga psykiska besvär som uppkommit i samband med att 11-åriga K blev påkörd av en rattfyllerist. Han befann sig på trottoaren då han blev påkörd bakifrån. Bilisten avvek genast från brottsplatsen. K skadades så allvarligt vid olyckan att han senare avled av sina skador. K:s far var vid olyckstillfället ute och promenerade och när han kom tillbaka bevitnade han sin son ligga livlös på marken. K:s syster som bevittnad hela olyckan från 5 meters håll sprang och hämtade sin mamma. Även hon fick således bevittna olycksplatsen och K:s livlösa kropp. Föräldrarna vakade över sin son i över 30 timmar innan han slutligen avled. Tingsrätten ogillade käromålet och hänvisade till HD:s resonemang i **NJA 1993 sid 41 I** om att det ankom på lagstiftaren och inte på domstolen att avgöra den aktuella frågan⁸⁹. Hovrätten, däremot, tillerkände käranden ersättning. De konstaterade visserligen att den skadegörande handlingen inte hade varit uppsåtlig utan straffrättsligt innefattade den vållande till annans död samt vårdslöshet i trafik. Hovrätten fortsatte dock med att konstatera att de båda brottet var att anse som grova. Vidare hade bilisten vid olyckstillfället gjort sig skyldig till det uppsåtliga brottet, grovt rattfylleri samt grovt obehörigt avvikande från trafikolycksplatsen⁹⁰.

Hovrätten ansåg således, sammantaget, att brottet var så svårt samt av sådan beskaffenhet att skadestånd för psykiskt lidande skulle utgå. HD fastställde HovR:s domslut med motiveringen att vårdslösheten, från skadevållarens sida, var så grov att den låg mycket nära ett uppsåtligt handlande.

Ansvarsnämnden har dock haft en mer restriktiv inställning till ersättning för psykiska besvär i samband med vållandebrott. Nämnden har i ett **yttrande från den 25 november 1994, Dnr 186/1994**, uttalat att en sådan utvidgning av skadeståndsansvaret, att vållandebrott skulle likställas med uppsåtliga brott, bör lösas genom lagstiftning, i likhet med HD:s resonemang i 1993-års plenifall. Lagstiftning på området skulle således vara mer givande än enskilda ställningstaganden i det praktiska skaderegleringsarbetet menar dem.

HD har efter sin öppna och relativt vaga inställning i **NJA 1993 sid 41 I och II** förklarat, i ett **mål från 1999**⁹¹, att skadestånd för personskada i form av psykiska besvär inte kunde tillerkännas närstående till den som hade dödats genom en vårdslös handling som inte hade utgjort grov vårdslöshet. I detta fall hade en liten pojke fått ett flerat gångjärnsplattor över sig efter att han hade lekt vid en container. Skadorna blev så allvarliga att pojken avled. Föräldrarna samt pojkens 2 systrar yrkade ersättning med 50 000 kronor vardera. Tingsrätten lämnade deras yrkande utan bifall och menade att ingen av dem, varken föräldrarna eller systrarna, hade direkt varit inblandade i olyckan. Trots att föräldrarna strax efter olyckan hade kommit till

⁸⁹ NJA 1996 s 377, (s 378 f).

⁹⁰ NJA 1996 s 377, (s 380).

⁹¹ NJA 1999 s 377, (s 380).

olycksplatsen ansåg tingsrätten att den art och grad av psykiska besvär som drabbat dem inte var tillräckliga för att bevilja skadestånd⁹². Hovrätten fastställde tingsrättens domslut vad gäller skadeståndsyorkandet. Även HD var inne på samma linje och fastställde HovR:s domslut. HD har i tidigare fall varit återhållsamma med att utvidga skadeståndsmöjligheterna genom rättspraxis och har hänvisat till lagstiftaren. I detta fall menade HD att olyckan hade berott på vårdslöst handlande av montörerna men dock inte så grovt vårdslöst att det kunde jämföras med ett uppsåtligt brott⁹³.

Än så länge är anhörigersättningen för vållandebrott fortfarande mer restriktiv än vid uppsåtliga brott som lett till döden. Det finns få exempel på att ersättning har lämnats för psykiska besvär som tillfogats någon vid underrättelse om att närstående avlidit genom ett vållande brott.

Ännu en utvidgning, som kan antydast som möjlig av HD i pleniavgörandena från 1993, är att med dödsfall jämföra personskada som inte har lett till döden. En sådan utvidgning ligger ofta nära till hands. Chocken av att se sitt barn misshandlas uppsåtligt eller att erfara att hustrun/ dottern våldtas, får antas kunna vara lika stark som den av ett dödsfall. **NJA 1995 sid 269** behandlar just denna problematik. I detta mål tillerkändes modern till en 1-årig pojke, som hade rövats bort av sin fader och förts till Tunisien, skadestånd för psykiska besvär. I HD:s motivering angavs att även om brottet inte var "begånget" mot modern, det likväl i betydande grad var "riktat mot henne"⁹⁴. HD menade med andra ord att det fanns ett direkt samband mellan den som brottet hade begåtts mot samt den ersättningsberättigade.

6.7 Sammanfattning

För att kort sammanfatta mina slutsatser kan inledningsvis sägas att det inte finns en enda teori om skadeståndsansvarets gräns som ensam ger svaret på frågorna. De teorier som har utvecklats tillämpas inte på något enhetligt sätt av domstolarna. Oftast är det omständigheterna i de enskilda fallen som tycks avgöra hur domstolarna resonerar. Många gånger blir det en slags rättspolitisk värdering av alla sakomständigheterna och därefter dras slutsatser om skadeståndsansvaret. Ibland stöds slutsatserna av en teori, ibland av en annan, men oftast är det som sagts tidigare ett värderande av omständigheter som man inte riktigt kan hitta stöd i någon teori för.

När det gäller anhöriga till brottsoffer som lidit personskada och vill ha ersättning för det kan man rent allmänt konstatera att utvecklingen har gått mot en mindre restriktiv inställning och möjligheterna till skadestånd har utvecklats efterhand. En del rättsfall har under de senaste åren aktualiserat en del gränsdragningsfrågor och dessa har HD tagit ställning till och

⁹² NJA 1999 s 632, (s 635).

⁹³ NJA 1999 s 632, (s 637).

⁹⁴ NJA 1995 s 269, (s 273).

klargjort mer eller mindre, men många frågor har ännu inte aktualiserats i speciella fall och således inte heller prövats.

7 Den skadelidandes möjlighet till ersättning pga psykisk chock

7.1 Allmänt

Den som har utsatts för brott har i de flesta fall rätt till skadestånd. I skadeståndslagen 2 kap 1§ stadgas att den som uppsåtligen eller av vårdslöshet har orsakat en personskada är skyldig att ersätta den. Detta innebär dock inte att skadeståndet betalas ut automatiskt.

I första hand är det skadevållaren som skall betala skadeståndet⁹⁵. Det är vanligen inte, vilket i sig vore rimligt, förövaren som pungar ut med ersättningen utan samhället. Det lilla beloppet på några hundra kronor till Brottsofferfonden som gärningsmannen skall betala anser jag vara en droppe i havet. Värt att tänka på är dock samhällets roll vad gäller potentiell kriminalitet. Besparingen inom skolan, ungdomsverksamheten etc kan vara en bidragande faktor. Att satsa på barn och ungdomar lönar sig i längden. Brott som exempelvis rån, rattfylleri och drogrelaterade handlingar skulle enligt mitt förmenande minska betydligt om samhället, som är vi alla, i tid satsade mer på en trygg uppväxt.

Domstolen skickar automatiskt ut en kopia av domen,⁹⁶ när den har vunnit laga kraft, till kronofogdemyndigheten. Denna myndighet tar sedan, brevlades, kontakt med skadelidande för att undersöka om personen vill ha hjälp med att driva in skadeståndet. Detta är ett kostnadsfritt förfarande. Den skadelidande måste således svara på brevet och meddela om han vill ha kronofogdemyndighetens hjälp eller inte med indrivningen. 1996 gjordes en undersökning av Brottsoffermyndigheten, för att se hur stor del av skadelidanden som verkligen utnyttjade kronofogdemyndighetens hjälp. Undersökningen gav ett ganska skrämmande resultat. Endast 1/3 svarade på kronofogdemyndighetens brev. Majoriteten gick således miste om möjligheten att få ut sin ersättning⁹⁷.

⁹⁵ Broschyr från Brottsoffermyndigheten, 1998:1, Till dig som har utsatts för brott, s 19.

⁹⁶ Till dig som har utsatts för brott, (1981:1), s 17.

⁹⁷ Göteborgs Posten, 1996- 02-21, ”Hon basar över skadestånden”, Britta Bjelles myndighet skall förbättra offrens villkor, artikel av Sarah Britz, s 5.

I många fall saknar skadevållaren betalningsförmåga, helt eller delvis, eller så är gärningsmannen okänd. I så fall finns möjligheten att försäkringsbolaget täcker skadan⁹⁸. (Se vidare kap 7.2)

Om det inte finns någon försäkring eller att denna inte täcker skadan, finns en sista möjlighet för skadelidanden att utfå skadestånd. Skadelidanden kan söka statlig ersättning, i form av brottsskadeersättning hos Brottsoffermyndigheten⁹⁹. (Se vidare kap 7.3)

7.2 Ersättning från försäkringsbolag

De flesta människor har någon typ av försäkring som ersätter skador vid brott. Främst aktualiseras den skadelidandes privata hemförsäkring. I hemförsäkringen utgår ett överfallsskydd och det är denna som blir aktuell vid en eventuell utbetalning för psykiska besvär vid anhörigs död.

Naturligtvis är försäkringarna, från ett försäkringsbolag till ett annat, olika utformade. Jag har valt ut 3 välkända försäkringsbolag, Folksam, If-försäkring och Trygg Hansa, och kommer att titta lite närmare på hur olika deras anhörighetsersättningsvillkor är utformade. Generellt kan sägas att möjligheten att erhålla ersättning från försäkringsbolagen är begränsad eftersom villkoren oftast är skrivna på sådant sätt att ersättning endast utgår till den som direkt har utsatts för en fysisk skada. Vidare innehåller villkoren en del undantag som ytterligare minskar möjligheten till ersättning.

Folksam¹⁰⁰ handlägger varje år en stor mängd olika slags mål. Med anledning av denna masshantering, menar Henrik Lundin, personskadeförklarare på Folksam, att det varken finns tid eller möjlighet att alltid göra en individuell prövning av varje ärende som kommer in. Det är således viktigt att villkoren är klara och tydliga. Folksam har en ganska uttömmande bestämmelse om anhörighetsersättning i § A68 och som lyder enligt följande¹⁰¹:

" Om någon närstående till Dig har dödats genom mord eller dråp betalar vi, inom ramen för det i A67 angivna beloppet, 25 000 kronor för den sorg och saknad du har drabbats av. Med närstående menar vi syskon som du sammanbodde med vid dödsfallet, make/maka/sambo, föräldrar och barn".

A67 stadgar att om domstolen utdömer skadestånd, - utan sakprövning, - med högre belopp än vad som är normalt, lämnas inte ersättning enligt dom

⁹⁸ Till dig som har utsatts för brott (1998:1), s 18.

⁹⁹ Till Dig som har utsatts för brott, (1998:1) s 19.

¹⁰⁰ Faktan baseras främst på information (telefonintervju) som har lämnats av Henrik Lundin, personskadeförklarare på Folksam.

¹⁰¹ Försäkringsvillkor för Hem & Villa, Folksam, 1 januari 1996, s 26.

utan enligt skadeståndspraxis. Även om skadelidande kommer överens med gärningsmannen om ett belopp skall praxis tillämpas. Vidare finns ett tak för ersättningen vid varje skadetillfälle, 500 000, även om flera personer som omfattas av försäkringen skadas¹⁰².

Vårt att observera är att försäkringsbolaget har infört begreppet "sorg och saknad", vilket lagstiftarna i Sverige har förkastat.(se vidare kap 8). Anledningen till att villkoret är utformat på så sätt är, som sagts tidigare, att det måste finnas klara och otvetydiga regler vid hanteringen av alla ärendena. Folksam har således skrivit bort den direkta rätten till skadestånd och utdömer ett schablonbelopp med 25 000 kr till skadelidande. Villkoret gäller främst mord och dråp och är således begränsad till att gälla uppsåtliga brott. Skulle den skadelidande ha blivit så skadad av de psykiska besvären att ersättningen blir större än schablonbeloppet 25 000 , menar Henrik Lundin att skadelidande får vända sig till Brottsoffermyndigheten för att utfå resterande belopp.

If-skadeförsäkring¹⁰³ är ett relativt nybildat försäkringsbolag. Det är bildat av Skandia, Storebrand och Pohjola. I If:s försäkringsvillkor, för juni 2000, stadogas kort och konsist i paragraf 9:1 att ersättning för personskada utgår om nära anhörig uppsåtligen har dödats. Enligt villkorets ordalydelse utgår således inte ersättning för psykisk chock vid vållandebrott. Peter Forsberg, avdelningsledare för överfallsärenden, menar att försäkringsbolaget oftast betalar ut ersättning i enlighet med domen. Allmängiltig praxis är ca 25 000 kronor. Forsberg påpekar dock att högre ersättning kan betalas ut, speciellt om det är ett mycket uppmärksammat fall i media. Om ingen dom finns i målet, eftersom gärningsmannen kan vara okänd, görs en individuell prövning av försäkringsbolaget. Prövningen liknar den som görs i domstol.

Trygg Hansa¹⁰⁴ skiljer sig en aning från ovanstående försäkringsbolag, eftersom de inte direkt har någon bestämmelse som reglerar anhörighetsersättningen. Enligt överfallsbestämmelserna i försäkringen utgår endast ersättning för personskada om den enskilde själv har drabbats av en olycka¹⁰⁵. Eva Svensson, skadereglerare på Trygg Hansa i Göteborg, menar dock att försäkringsbolaget ändå tar hänsyn till anhöriga som drabbats av psykisk chock. Hon menar att de faller under ovan nämnda villkor. När ett ärende rörande anhörighetsersättning kommer in till försäkringsbolaget görs en individuell prövning på så vis att skaderegleraren tittar på de aktuella fakta som rör ärendet samt domen, om sådan finns. Vidare kräver Trygg Hansa att den ersättningssökande, på något sätt, styrker att han har drabbats av psykiska besvär som är utöver det normala vid dödsfall. Vad som kan användas som "bevisning" är tex, enligt Eva

¹⁰² Försäkringsvillkor för Hem & Villa, Folksam, 1 januari 1996, s 26.

¹⁰³ Faktan baseras främst på information (telefonintervju), som har lämnats av Peter Forsberg, avdelningsledare för överfallsärenden.

¹⁰⁴ Faktan baseras främst på information, (telefonintervju), som har lämnats av Eva Svensson, skadereglerare på Trygg Hansa.

¹⁰⁵ Trygg Hansa Hem, villa och fritidshusförsäkringsvillkor, 2000-07-01, s 36.

Svensson, läkarintyg, intyg från psykolog eller från någon inom kyrkan. Har personen varit sjukskriven med anledning av dödsfallet skall även denna uppgift komma skaderegleraren till känna samt därefter tas in i bedömningen. Eftersom en individuell prövning görs utgår också ett individuellt ersättningsbelopp, men Eva Svensson påpekar dock att försäkringsbolaget oftast följer prejudikatsbelopp, 25 000 kronor. Jag blev lite konfunderad över informationen att Trygg Hansa inte hade någon direkt bestämmelse om anhörigersättning vid psykisk chock. En given fråga till Eva Svensson blev således om inte många försäkringstagare missar att utnyttja sin ersättningsrätt, eftersom de inte känner till det "dolda" villkoret. Eva Svensson ser inte det "dolda" villkoret som något problem utan menar att försäkringsbolaget informerar om detta samt att Brottsoffermyndigheten, som ju i sista hand skall betala ut ersättning, alltid kollar upp försäkringsförhållandena innan de betalar ut någonting. Försäkringstagaren går således inte miste om sin ersättning. Jag anser dock, och säkerligen många med mig, att tydliga och konkreta anvisningar är A och O. Detta är naturligtvis viktigt för alla men framför allt för verbalt svaga.

7.3 Statlig ersättning i form av brottsskadeersättning

Brottskadeärenden handläggs i ett rotelsystem, med förebild från de allmänna förvaltningsdomstolarna. Sedan ett ärende har kommit in och diarieförts lottas det in på en av brottsskadeenhetens rotlar. Där tar en berednings- och beslutsjurist sig an ärendet¹⁰⁶. Utredningstiden varierar naturligtvis från ett ärende till en annan, men tiden för beslut brukar ligga mellan 3-6 månader¹⁰⁷. I brottsskadeärenden föreligger inte något tvåpartsförfarande. Skadevållare, i den mån denne är känd, informeras inte på annat sätt om ärendet än genom ett eventuellt regresskrav i efterhand.

Regler om ersättning av statliga medel till den som har lidit skada pga brott återfinns i BrL, brottsskadelagen (1978:413). Den grundläggande förutsättningen för brottsskadeersättningen är att sökanden har skadats till följd av brott. Fällande dom krävs ej för att ersättning skall kunna utgå. Är gärningsmannen okänd får Brottsoffermyndigheten självständigt ta ställning till om den sökande har lidit skada eller ej. Bedömningen görs på grundval av förundersökning, medicinsk dokumentation samt uppgifter som sökanden har lämnat skriftligen till myndigheten. (se bilaga I, blankett för ansökan om brottsskadeersättning). Tilläggas kan att beviskravet inte ställs alltför högt¹⁰⁸. Det krävs dock inte medicinsk dokumentation om det av annan utredning otvetydigt framgår att den ersättnings sökande har drabbats av psykiska besvär. Vid bestämmande av ersättning för sveda och värk används

¹⁰⁶ Brottsoffermyndighetens referatsamling, år 2000, s 7.

¹⁰⁷ Telefonintervju med Bengt Eriksson, beredningsjurist på Brottsoffermyndigheten.

¹⁰⁸ Brottsoffermyndighetens referatsamling, år 2000, s 9.

trafikskadenämndens hjälptabell. Enligt tabellen utdöms 2000 kronor per månad för sveda och värk till anhörig som drabbats av psykisk chock. Under den akuta sjukdomstiden, ca 1 år, utgår således 25 000 kronor. Det är detta belopp som HD har utdömt sedan 1993. Trots att det är över 7 års sedan har de ej frångått detta belopp, till mångas besvikelse. I fall den efterlevande visar att skadan består även efter den tid som avses med brottskadeersättningen kan ersättningen utgå med högre belopp. Brottsofferjuristen Susanne Dalenholm påpekade att om skadan, de psykiska besvären, håller i sig i flera år så borde den räknas som bestående men och ersättning för lyte och men borde således utgå. Än så länge har dock inte något sådant fall prövats¹⁰⁹.

Brottskadeersättningen är subsidiär, dvs den skadelidande skall i första hand försöka utfå ersättning från gärningsmannen och i andra hand av försäkringsbolaget. I de fall skadelidande inte får ut ersättning av ovanstående, finns möjligheten till brottskadeersättning. Staten övertar sedan regresskrav på gärningsmannen.

Redan vid Brottsoffermyndighetens bildande bestämde myndigheten att regressfrågan skulle ha en betydligt högre prioritet än vad som tidigare varit fallet. Regressverksamheten är en resursfråga för myndigheten. Satsningen på regress styrs hela tiden av vilka resurser som kan frigöras från hanteringen av brottskadeärendena och sättas in i regressarbetet. I regressärenden måste en bedömning ske från fall till fall hur långt staten skall driva sitt regresskrav mot skadevållaren. Den inledande och viktigaste prövningen som Brottsoffermyndigheten gör är att bedöma regresskravets eventuella inverkan på skadevållarens samhällsanpassning. Först sedan den är gjord går myndigheten vidare och gör en helhetsbedömning av situationen. Målet med verksamheten är att aktualisera regress i ca 10% av de ärenden som myndigheten har beslutat i under ett verksamhetsår. Som sagts tidigare och som framgår av de statistiska uppgifterna i bilaga III, har regressen, dvs inkomna medel, ökat radikalt om man ser på en 5-årsperiod¹¹⁰.

Brottskadeersättningen bestäms enligt allmänna skadeståndsrättsliga principer, däribland reglerna om adekvat kausalitet. Brottsoffermyndigheten är inte bunden av ett domstolsavgörande rörande samma skadehändelse som de utreder. Oftast bedömer myndigheten ersättningsbeloppet till samma belopp som domstolen, om skadeståndet har sakprövats. Skäl för Brottsoffermyndigheten att frångå domstolsavgörandet kan vara att rättstillämpningen inte har varit korrekt, att ersättningsnivån klart har avvikit från rådande praxis eller att myndigheten kan grunda sitt beslut på omständigheter som inte har varit kända för domstolen¹¹¹. Man kan således säga att Brottsoffermyndigheten har en delvis egen profil. En fördel med

¹⁰⁹ Information som framkom under mitt studiebesök hos Brottsofferjuristerna Max Fredriksson och Susanne Dalenholm.

¹¹⁰ Brottsoffermyndighetens årsredovisning 1999, s 10 f.

¹¹¹ Brottsoffermyndighetens referatsamling, år 2000, s 9.

detta menar, Brottsoffermyndigheten själv, kan vara att myndigheten kan medverka till en positiv utveckling av praxis både hos försäkringsbolag och i domstolarna.

Vad gäller brottskadeersättningens geografiska räckvidd är huvudregeln, enligt BrL 1§ 2 st, att brottet skall ha skett i Sverige. Denna regel har dock utvidgats till att gälla även personskador som har skett utomlands. Således får den drabbade ersättning även för brott begånget utanför Sveriges gränser, under förutsättning att han har stadigvarande bosättning i Sverige¹¹².

Sammanfattningsvis kan sägas att det är en lång kedja av händelser som den ersättningssökande får gå igenom innan han eventuellt kan få ut någon ersättning. Ingenting sker automatiskt och flera myndigheter är inblandade. Jag skall i det följande försöka skissa upp en bild som i mycket förenklad form visa den skadeståndssökandes väg från "start till mål"¹¹³.

¹¹² Max Fredriksson och Ulf Malm, Brottsoffrens rättigheter i brottmålsprocessen, 2 upplagan, Stockholm 1995, s 63. .

¹¹³ Till dig som har utsatts för brott, (1998:1), s 2.

8 Ersättningens storlek - en rättsutveckling

8.1 Allmänt

Ersättning för psykiska verkningar av skadestandsgrundande handlingar medför ett stort antal skadestandsrättsliga problem. Psykiska verkningar eller besvär kan vara av många slag, från sorg av det slag som många människor någon gång erfar, utan att däri ligger något av sjukdom, till svår depression som fodrar långvarig läkarvård. Psykiska besvär kan utlösas av både en verklig skada och något som synes som en skada. Vidare kan hot om eller bevittnande av stor risk för skada framkalla psykiska besvär. Slutligen kan psykiska besvär framkallas av såväl sann som felaktig underrättelse. Kausalsammanhanget kan också vara en svårighetsfaktor. Som tidigare nämnts kan inte alltid tillförlitlig bevisning om de psykiska följderna läggas fram, bla därför att de drabbade inte har uppsökt den specialiserade psykiater som kan ställa en exakt diagnos. Att lägga icke tillförlitlig bevisning till grund för subtila avgöranden kan förefalla meningslöst. Vill man utvidga området för ersättningsgilla skador bör detta ske genom precisering av området efter så vitt möjligt bestämda kriterier. På så vis ökar inte möjligheterna till skönsmässiga bedömningar av domstolar och myndigheter.

Den senaste tiden har underdomstolarna utdömt betydligt högre belopp än HD vid anhörig-ersättning. Det tråkiga är dock att instanserna ej motiverar sitt ställningstagande. I Orreforsmålet, där en liten flicka mördades på natten då hon övernattade i ett tält, utdömdes anhörigersättning till 100 000 kronor. Likaså tillerkändes fadern till den mördade fackföreningsmannen, Söderberg, anhörigersättning, som uppgick till 75 000 kronor, liksom brodern med 50 000 kronor. Inte heller i detta mål gav domstolen någon närmare motivering. Vågar underinstanserna inte stå för sitt ställningstagande? Trots att underdomstolarna inte närmare har motiverat sina ställningstaganden är det i alla fall ett steg i rätt riktning och ju fler domar med höga belopp desto större chans att Högsta domstolen påverkas.

Hur mycket är ett liv värt? Kan människoliv mätas i pengar? Dessa frågor ställer sig nog både anhöriga, deras ombud samt domare mer än en gång i livet. Sveda och värk är en skadeståndspost som skall verka som "plåster på såren". Jag anser att det kan vara otroligt kränkande för anhöriga, som har förlorat någon som har betytt mycket i deras liv, att erbjudas ett belopp på 25 000 kronor. Vad är 25 000 kronor i jämförelse med ett liv? Hur länge räcker 25 000 kronor om man behöver psykoterapi á 800 kronor per gång? Vad är 25 000 kronor om man vill flytta och börja ett nytt liv?

I den allmänna samhällsdebatten, inte minst efter Estoniakatastrofen, har framhållits att svensk skadeståndsrätt inte är rillräckligt generös när det gäller skadestånd för psykiska besvär till följd av att en nära anhörig har dödats genom en skadeståndsgrundande handling. Jag är benägen att instämna i detta.

8.2 Praxis på området,

Vad gäller anhörighetsersättning vid psykisk chock kan med stor säkerhet sägas att pleni-avgörandena, **NJA 1993 sid 41 I och II**, har varit vägledande. Normalersättningen för sveda och värk är 25 000 kronor för såväl Högsta domstolen som för försäkringsbolagen och Brottsoffermyndigheten. Underrätterna har emellertid - med avsteg från Trafikskadenämndens hjälptabell - utdömt avsevärt högre belopp i en rad fall.

Låt oss nu återgå till underrätternas avsteg från trafiknämndens hjälptabell. Det finns ett antal rättsfall som jag anser är värda att ta upp och kommentera, tex Klippanmålet, Stureplansmålet, Söderbergmålet samt slutligen det aktuella Diskotekbrandsmålet i Göteborg.

8.2.1 Klippanmålet, NJA 1996 s 509

Detta mål har, liksom de andra jag kommer att ta upp, figurerar en hel del i massmedia.

Klippanmålet behandlades i alla tre instanser, från tingsrätt till Högsta domstolen. De tre olika instanserna kom fram till tre olika avgöranden beträffande skadeståndsdelen. Innan jag kommenterar det närmare anser jag att en kort presentation av fallet kan vara på sin plats här:

En 16 årig pojke knivdödade en jämnårig yngling av afrikanskt ursprung. Motivet för brottet var rasistiskt. De efterlevande, bosatta på Elfenbenskusten, yrkade ersättning för psykiska besvär, i samband med underrättelsen, med 50 000 kronor vardera. **Tingsrätten** gick helt på efterlevandes linje och dömde 16-åringen för mord. Han skulle vidare betala skadestånd till den avlidnes 5 närstående med det yrkade beloppet, 50 000 kronor vardera. Tingsrättens motivering är mycket kort. Det framgår dock klart av den skriftliga utredningen att de anhöriga har drabbats av svåra psykiska besvär i samband med underrättelsen och att de således är berättigade till skadestånd. Vidare tillägger tingsrätten att det yrkade beloppen inte är för högt beräknade¹¹⁴. Domen överklagas till **Hovrätten över Skåne och Blekinge**. Hovrätten ändrar först och främst TR:s domslut i ansvarsdelen på så sätt att 16-åringen i stället för mord döms för grov

¹¹⁴ NJA 1996 s 509, (s 527).

misshandel samt vållande till annans död. Vidare ändrar HovR TR:s domslut i skadeståndsdelen på så sätt att de lämnar de efterlevandes talan utan bifall. HovR förklarar sitt avgörande med att de inte anser psykiska besvär vid vållandeskadorna som ersättningsgilla, till dess att frågan har behandlats direkt av HD eller att det har utformats skrivna skadeståndsrättsliga regler som berör ovanstående¹¹⁵. I **Högsta domstolen** döms 16-åringen återigen för mord men skadestånds beloppet blir inte lika generöst som i tingsrätten. 16-åringen har medgivit att utbetala 2 000 kronor till de efterlevande, under hänvisning till att kostnadsläget på Elfenbenskusten, mätt såsom bruttonationalprodukt per invånare, förbehåller sig till Sverige såsom 1 till 25. Detta köper dock inte HD och menar att ersättning för ideell skada skall utgå enligt svenska normer oaktat de skadelidande är bosatta utomlands och skadan inträffat där. HD går slutligen på trafikskadenämndens hjälptabell och tilldömer anhöriga till den avlidne 20 000 kronor vardera¹¹⁶.

Jag anser att skadeståndsdelen i fallet behandlas lite i skymundan för ansvarsdelen. Det är synd, för att fallet minskar ju således i prejudikatsyfte. Tingsrätten som dömde utöver vad som gäller enligt Trafikskadenämnden gav inte heller någon direkt motivering till sitt avsteg. Jag anser att det är en stor nackdel eftersom instanser som i framtiden dömer liknade mål inte får någon vägledning alls. En knäckfråga som dock klargjordes i fallet är att ersättningen skall utgå enligt svenska normer, oberoende var efterlevande bor.

8.2.2 Stureplansmordet

I december 1994 dödades 4 personer vid en skottlossning vid Stureplan i Stockholm. De anhöriga till de avlidna yrkade skadestånd för psykiska besvär som uppkommit i samband med underrättelsen om dödsfallen. Tingsrätten tillerkände de anhöriga 50 000 kronor vardera. TR grundade sitt avgörande på bla läkarintygen som bekräftade att personerna hade drabbats av svåra psykiska besvär i samband med olyckstillfället¹¹⁷. Hovrätten fastställde tingsrättens dom utan närmare motivering¹¹⁸. Troligen har instanserna vid sin bedömning frångått Trafikskadenämndens tabeller och använt sig av en skönsmässig metod eftersom beloppet överstiger praxisbeloppet 25 000 kronor.

¹¹⁵ NJA 1996 s 509, (s 535)

¹¹⁶ NJA 1996 s 509, (s 540).

¹¹⁷ Stockholms tingsrätt, dom 95-06-29, B 13-9745, B 13-1625.

¹¹⁸ Svea Hovrätt, dom 95-09-06, B 1973/95, B 1600/95.

8.2.3 Sättramålet, mordet på fackföreningsmannen Söderberg

Den 14 april år 2000 avkunnade Stockholms tingsrätt sin dom¹¹⁹. Fallet har varit ytterst uppmärksammat i massmedia men en kort redogörelse av fallet anser jag ändå vara värdefullt.

På kvällen den 12 oktober 1999 larmades polisen med anledning av skottlossning i en fastighet. I lägenheten fann polisen Björn Söderberg liggande död utanför sin öppna ytterdörr. Björn Söderberg hade syndikalisterna som sin politiska hemvist. Åklagaren har som motiv till dödandet av Söderberg angivit hämnd för dennes agerande att förmå Handelsanställdas Förbund att se till att nazisten Vesterlund inte skulle vara förtroendemän vid fackligt arbete på arbetsplatsen. Den avlidne far och broder krävde skadestånd med 75 000 kronor vardera, för sveda och värk för psykiskt lidande enligt 5 kap 1§ SkL¹²⁰. **Tingsrätten** dömde samtliga förövare till fängelse, mellan 4 1/2 - 6 år. Vad gäller skadestandsfrågan tillerkände TR fadern skadestånd med 75 000 kronor och brodern med 50 000 kronor. Motiveringen är kort och det framgår inte, anser jag, varför tingsrätten i detta fall accepterade ett högre belopp än vad de annars brukar göra. Tingsrätten menar dock att vad gäller beloppens storlek har de gjort en allmän skälighetsbedömning på grundval av vad som förekommit om fadern och hans två söner, med särskilt beaktande av att inte någon av målsägandena bodde tillsammans med Björn Söderberg vid tiden för mordet. Det har vidare framkommit att Björn har stått sin fader mycket nära. Domen överklagades till Svea hovrätt som fastställde TR:s dom i skadestandsfrågan. Målet gick aldrig upp till HD eftersom prövningstillstånd inte bifölls.

8.2.4 Diskoteksbrandmålet i Göteborg

Natten till den 30 oktober 1998 var en mörk dag för ett stort antal människor i Göteborg. De hade förlorat sina barn, syskon, kamrater, pojkvän respektive flickvän i en förfärlig brand som krävde 63 liv. Mardrömmen hade dock bara börjat. Nu väntade en lång och smärtsam rättegång där de efterlevande skulle konfronteras med gärningsmännen som hade anlagt branden. Jag kommer inte närmare att gå in på ansvarsdelen utan kommer i stället att koncentrera mig på skadestandsbiten.

I en artikel från Sydsvenskan, 30 augusti 2000¹²¹, gick det att läsa att brandoffren kan få ut sina ersättningspengar direkt. Försäkringsbolagen samt Brottsoffermyndigheten planerar att göra upp direkt med de drabbade. På så vis skulle hundratals processer i tingsrätten kunna undvikas och beloppen

¹¹⁹ Mål nr B 6745-99, Stockholms tingsrätt, Rotel 1301, dom den 14/4-00.

¹²⁰ Se närmare domsbilaga 2, mål nr B 6745-99.

¹²¹ Sydsvenskan, 2000-08-30, Brandoffren kan få pengar direkt, Sara Carlsson, s 6.

kan betalas ut snabbare. Enligt Brottsoffermyndighetens chef, Britta Bjelle, är det viktigt att försäkringsbolagen och Brottsoffermyndigheten diskuterar skadestandsfrågan eftersom tanken är att alla bolagen skall betala ut likvärdiga belopp. Skadestånden skall således inte skilja sig beroende på var man är försäkrad. Frågan blir därefter hur stort belopp som skall utbetalas. Britta Bjelle förklarar att det inte finns någon direkt praxis för detta, eftersom så här allvarliga skador inte tidigare har förekommit. Hon tillägger dock att hon tror att de efterlevandes förväntningar kan vara högre än de belopp som kommer att betalas ut. De advokater som företräder de drabbade är dock tacksamma för att hovrätten fastställde tingsrättens dom där gärningsmännen dömdes för grov mordbrand. Om rätten skulle ha dömt gärningsmännen för vållande till annans död skulle det ha varit svårare att utfå skadestånd från försäkringsbolagen som huvudsakligen endast utger ersättning för uppsåtliga brott.

Drygt en månad efter ovanstående artikel i Sydsvenskan, publicerar Dagens Nyheter en artikel med rubriken "Brandoffrens anhöriga luras på skadestånd"¹²². Artikeln är skriven av jurister samt advokater. Värt att tillägga är att en av advokaterna i dag är justitieminister, Thomas Bodström. Skribenterna är mycket upprörda och kontentan av artikeln är att de efterlevande skulle få lägre ersättning av försäkringsbolagen och av Brottsoffermyndigheten än om de skulle ta sina skadestandsyrkanden till domstol. De fyra skribenterna¹²³ är överens om att det är domstolarna som skall fastställa praxis i vårt land. Domarna är också de som träffar de drabbade. Domarna kan därför bilda sig en obetydligt bättre uppfattning om skadan än försäkringsbolagen och Brottsoffermyndigheten. Vidare menar de att domstolarna dömer efter noggranna överväganden ut det belopp som anses skäligt. Mot bakgrund av detta anser de att Brottsoffermyndigheten borde, vars beslut inte kan överklagas, omedelbart ändra sin praxis. Vad juristerna närmare menar med att brandoffrens anhöriga skulle luras på skadestånd är att domstolar brukar utdöma åtminstone 75 000 kronor i skadestånd till föräldrar som har förlorat sina barn i våldsbrott¹²⁴. Detta juridiska beslut är dock utan värde eftersom försäkringsbolagen oftast har inskrivet ett schablonbelopp i sina villkor. Brottsoffermyndigheten är vidare inte bunden av domstolens avgörande. Det är således stor risk att de anhöriga inte kommer att få ut mer än en tredjedel av det belopp som de har rätt till, menar juristerna.

Det dröjde inte länge, drygt en vecka, innan Brottsoffermyndigheten slog tillbaka på juristernas uttalanden genom en artikel i Dagens Nyheter som är skriven av generaldirektör Britta Bjelle samt chefen för myndigheten

¹²² Dagens Nyheter, lördagen den 7/10 2000, Jurister om brandoffrens anhöriga: "Luras på skadestånd", s 4.

¹²³ Thomas Bodström (8 advokat och idag vår justitieminister), Björn Törnell (advokat), Max Fredriksson (jur kand) samt John Billing (jur kand)

¹²⁴ Det var detta belopp, 75 000 kronor, som nyligen utdömdes pappan till den mördade Björn Söderberg, fackföreningsmannen.

brottskadeenheten, Per Rubin¹²⁵. De menar i korthet att juristerna har gått alldeles för långt i sin förenkling genom att endast utgå från en mycket begränsad del av skadeståndsrätten. Vidare konstaterar dem att Brottsoffermyndigheten tillämpar skadeståndsrättslig praxis, såsom den i första hand beskrivs av HD. Att tillmäta enstaka domar från tingsrätter eller möjligen någon hovrätt en prejudicerande effekt som skulle ersätta HD:s praxis anser dem möjligen vara förbehållet advokater som kämpar för sina klienter. De 75 000 kronor som togs upp som praxis i artikeln från den 7 oktober hade utdömts av underdomstol och brottsoffermyndigheten menar således att det avgörandet inte kan anses få något prejudikatsvärde. Ingångsbeloppet är 25 000 kronor som har levt kvar sedan 1993. Brottsoffermyndigheten betonar dock att detta endast är ett schablonbelopp. Skulle en anhörig ha fått en skada som är allvarligare än vad detta belopp är tänkt att ersätta finns möjligheten att högre ersättning utgår.

Även jag har funderat en hel del kring de skadeståndsrättsliga problem som kan uppkomma i det aktuella fallet. Vem skall falla inom närståendekretsen och hur bedöms ersättningen till föräldrar som har förlorat mer än ett barn? Majoriteten av de omkomna i branden hade någon slags utländsk bakgrund. Det hör sålunda inte till ovanligheten att mor/farföräldrar, kusiner samt andra i släkten hade bott tillsammans med den avlidne eller på annat sätt haft en mycket nära och god relation till denne. Som huvudregel faller ju varken mor/farföräldrar eller kusiner inom kretsen för ersättningsberättigade anhöriga. Samtidigt betonas det ju i rättsfallet från oktober 2000, där HD utdömde ersättning till syskon som inte hade varit sammanboende med den avlidne, att det är själva relationen mellan parterna som är avgörande. Har de anhöriga haft en nära och god relation med den avlidne skall de således inte vara uteslutet med ersättning till dem trots att de inte faller inom den "begränsade" närståendekretsen. Frågan är bara om detta argument kommer att köpas av försäkringsbolagen och Brottsoffermyndigheten. Det är ju dock en prejudikatsinstans som i sina domskäl har bekräftat att ersättning kan utgå bara relationen är tillräckligt nära och god. Min andra fundering rör hur ersättningen skall bedömas om någon har förlorat mer än en person. Skall den anhörige få ut dubbel ersättning? Nej, det tycker jag inte personligen. Däremot anser jag att det i bedömningen skall tas med att fler än en närstående har avlidit och på något sätt skall detta ändå inverka på ersättningsbeloppet. Detta är en mycket problematisk fråga och eftersom det inte hör till vanligheten att en anhörig förlorar flera personer genom våldsbrott finns det inte någon direkt vägledande praxis.

¹²⁵ Dagens Nyheter, 2000-10-15, "Brandjuristerna i Göteborg förenklar rätten till skadestånd", Britta Bjelle och Per Rubing

9 Ersättning för sorg och saknad

I svensk rätt finns ingen motsvarighet till den sorg- och saknadersättning som finns i en hel del utländska rättssystem¹²⁶. Kommitten för ideell skada ansåg inte att en rätt till skadestånd för sorg och saknad skulle införas för efterlevande till den som har dödats genom en skadestandsgrundande handling. Deras motivering till detta ställningstagande var att bla samhällsekonomiska skäl talade emot en sådan lösning. Det skulle medföra betydande kostnader, såväl för försäkringsbolag som Brottsoffermyndigheten. Vidare menade kommittén att ersättning redan utgick för chockskadade anhöriga, i form av sveda och värk, och att denna ersättningspost således skulle vara tillräcklig¹²⁷.

Brottsoffermyndigheten har en annan inställning till denna ersättningspost än kommittén. Myndigheten anser nämligen att fördelarna med en ny ersättningspost, i form av sorg och saknad, är övervägande. En av fördelarna skulle vara att ett ersättningen skulle utgå med ett schablonmässigt bestämt belopp. På så vis skulle en mer omfattande och tidsödande utredning kunna uteslutas och detta skulle medföra förenklade handläggningsrutiner för såväl domstol som för försäkringsbolag samt Brottsoffermyndigheten¹²⁸. Samtidigt skulle de efterlevande anhöriga besparas ytterligare lidande. Vad gäller kostnadsaspekterna anser Brottsoffermyndigheten att dessa inte skall överdrivas. För att undvika "överkompensation" skulle en samordning mellan sorg och saknadersättningen och ideell ersättning för personskada kunna övervägas¹²⁹. Vidare skulle införandet av ersättningsposten, sorg och saknad, bidra till en harmonisering med stora delar av Europa.

Fd brottsofferjuristen Ulf Malms argument för införandet av en ersättningspost för sorg och saknad grundas på en historisk utveckling¹³⁰. I det gamla ättesamhället reglerades brott mellan respektive ätt. Brottsoffrens ätt utsatte gärningsmannens ätt för spontan hämnd. Systemet var, bla pga de vendettor som kunde följa, opraktiskt. Efter tid började således de enskilda bygderna att bilda ting, där de samlades för att lösa konflikter. När konungens position så tillät beivrade kronan de brott som ansågs riktade mot dem. Under hela den beskrivna perioden var det de enskilda brottsoffren som tog initiativ till att de på olika sätt blev gottgjorda för de brott om de hade blivit utsatta för. Brottsoffren stod med andra ord i centrum av processen. Under århundradena som har gått sedan dess har samhället av

¹²⁶ En sådan ersättningsmöjlighet finns bla i Belgien, England, Frankrike och Italien.

¹²⁷ SOU 1995:33, s 394 f.

¹²⁸ Göteborgs Posten, 1996-10-05, "Schablonersättning för sorg", Ulf Malm, s 4.

¹²⁹ Brottsoffermyndighetens verksamhetsberättelse 1995/96 s 30.

¹³⁰ Göteborgs Posten, 1996-10-05, (Ulf Malm), s 4.

olika skäl gradvis och slutligen helt och hållet kommit att ta över brottsoffrens roll som brottsbekämpare. Vad Ulf Malm således menar är att rättsläget har utvecklats och att det nu är dags att ta nästa steg i utvecklingen.

Per Rubing, chef för Brottsoffermyndighetens brottskadeenhet, menar att i de fall där skadan är synlig är det rimligt att ersättningen räknas ut utifrån trafikskadenämndens tabeller. När det däremot gäller den typ av skada som det handlar om när en anhörig har fallit offer före ett våldsbrott är det ej lämpligt att tillämpa Trafikskadenämndens hjälptabeller. Per Rubing menar att man istället skall ta för givet att en anhörig lider av sin förlust och således betala ut ett schablonbelopp.

10 Lagstiftning - ett alternativ?

Vagheten hos, i uppsatsen tidigare nämnda begrepp¹³¹, kan ställa till med tolkningssvårigheter och således alltför subjektiva och godtyckliga tolkningar. Både i praxis liksom i doktrin har önskan om lagstiftning framförts för att underlätta bedömningen vid anhörighetsersättning för psykisk chock. I **NJA 1993 s 41 I och II** uttalade HD klart och tydligt att en långtgående utvidgning av möjligheterna till anhörigetsskadestånd, i samband med psykiska besvär, förutsätter så ingående överväganden, av både principiell och praktisk natur, att det lämpligen bör ankomma på lagstiftaren¹³². HD:s uttalande har dock kritiserats av Kleinman som har förklarat sig ha svårt att förstå att lagstiftaren, antingen via detaljerade regler eller genom allmänna motivuttalanden, skulle vara bättre lämpade än en prejudikatsinstans att dra upp gränsen för sådana fall då förutsättningarna för ersättning anses föreligga¹³³. Om lagstiftning skall skapas eller inte är en utpräglad rättspolitisk bedömning.

Frågan är således hur lagregeln skall vara utformad för att vara så tydlig som möjligt men ändå inte alltför snäv. Jag anser att det är av stor vikt att lagstiftaren är tydlig och i görligaste mån anger vilka fall som är ersättningsgilla. Ingen är ju betjänt av en allmänt hållen lagregel som huvudsakligen hänvisar till rena rimlighetsöverväganden. Kommitten för ideell skada anser att det är viktigt att lagregeln är praktiskt användbar, dvs så att den inte ger upphov till höga administrationskostnader i den praktiska skaderegleringen¹³⁴. Vidare anser kommittén att lagstiftaren bör närmare avgränsa kretsen av ersättningsberättigade.

Kommittén för ideell skada har i sitt slutbetänkande, SOU 1995:33, föreslagit att en extra punkt, dvs punkt 3, skall tas in i 5 kapitlet 2§ SKL enligt följande:

- Har personskada lett till döden utgår ersättning för
1. begravningskostnad och i skälig omfattning annan kostnad till följd av dödsfallet
 2. förlust av underhåll
 - 3. personskada som till följd av dödsfallet åsamkats någon som stod den avlidne särskilt nära.**

¹³¹ Exempel på begrepp som kan ställa till med tolkningssvårigheter är nätståendebegreppet och adekvansbegreppet.

¹³² NJA 1993 s 55.

¹³³ JT 1992/93, "Skadeståndsansvar vis psykiska depressioner – HD ändrar sin praxis", Kleinman, s 324.

¹³⁴ SOU 1995:33 s 388.

Kommittén menar att ersättning, i enlighet med 5:2 punkt 3, skall kunna utgå oavsett om dödsfallet har vållats uppsåtligt eller genom vårdslöshet eller om skadeståndsansvaret vilar på strikt grund. Lagregeln skall dock bara reglera dödsfall och inte fall där någon närstående har fått psykiska besvär av att se någon skadas allvarligt. Kommittén anser att det inte är lika säkert att besvären är en förutsebar och typisk följd av skadehändelsen, och således skall de falla utanför lagregelns räckvidd. Vidare skulle en generell rätt till skadestånd för psykiska besvär till följd av att närstående skadats kunna få kostnadskonsekvenser som är svåra att överblicka¹³⁵. Den närstående skall ha "åsamkats" en personskada till följd av dödsfallet. Med detta uttryck vill kommittén betona att skadan har uppkommit mer indirekt än när den, som sägs i 5:1 1 st SkL har "tillfogats" den skadelidande. Vad gäller krav för att skadan skall vara ersättningsgill menar kommittén att sjukskrivning inte är ett krav men att besvären ändå skall vara medicinskt påvisbara. Besvären skall värderas med utgångspunkt i de normer som allmänt tillämpas vid dessa skadeföljder. Dessa normer bör dock revideras så att de ger ett ökat utrymme för en ny avancerad bedömning av psykiska skadeföljder. Slutligen anser kommittén att ersättning endast skall utgå till de som stått den avlidne särskilt nära¹³⁶.

Vilka fördelar respektive nackdelar finns med en lagreglering¹³⁷? En fördel kan vara att lagstiftaren inte känner sig lika bunden som rättstillämparen vid den begreppsapparatur som i fråga om skadeståndsansvarets gränser har utbildats i doktrin och rättspraxis. I stället kan de rättspolitiska argumenten redovisas öppet utan att klädas i en täckmantel av sådana rättstekniska begrepp som adekvat kausalitet etc. Vidare kan en klarare precisering av problemet ge en klarare bild av frågan. Man måste dock vara försiktig så att regleringen inte blir alltför snäv och stelbent. En viss nyanserad bedömning, med hänsyn till de särskilda omsyändigheterna som kan föreligga i det enskilda fallet måste man ta hänsyn till. Naturligtvis kan ej lagregeln vara alltför vid och tolkningsbar heller. Då är man tillbaka från början igen och med tanke på de samhällsekonomiska konsekvenser som det skulle ha blivit om alltför många räknades som ersättningsberättigade, skulle lagregeln troligen ha tolkats snävt och de som verkligen borde anses som ersättningsberättigade skulle bli lidande. Andersson ställer sig en aningen tveksam till lagstiftning och menar att en anpassning av praxis efter olika situationers förutsättningar ofta är lämpligare än lagstiftning. Värderingarna görs lättare i konkreta fall. Dessutom har den juridiska argumentationen utvecklat metoder att göra de nödvändiga avvägningarna¹³⁸. (Vad beträffar lagreglering rörande närståendekrets, se vidare kapitel 4.2.)

¹³⁵ SOU 1995:33, s 388.

¹³⁶ SOU 1995:33 s 441 ff.

¹³⁷ SOU 1995:33, s 387 ff.

¹³⁸ JT 1993/94, "Begreppsbildningen och den skadeståndsrättsliga analysen - en renässans för begreppsjurisprudensen?", Jan Kleinman, s 719, not 7.

11. Egna funderingar kring varför brottsoffrens rätt i ersättnings-sammanhang har utvidgats

Om man tänker sig att det sedan "vendettornas" tid har hänt en del kring det psykologiska och humanitära synsättet vad gäller samhällets ansvarstagande gentemot brottsoffren, förstår man att denna civiliseringsprocess har påverkat ersättningsfrågan. Det har bildats olika organisationer som stödjer anhöriga. Tack vare det idoga arbetet från brottsofferjourer och andra ideella organisationer har polisens inställning till och hantering av brottsoffer humaniserats betydligt. Brottsoffermyndigheten har också lagt sina strån till stacken genom att vara den sista instansen som ser till att ersättning betalas ut.

Tidningar och TV har fört brottsoffren in i våra vardagsrum. Detta är på både gott och ont. Å ena sidan tydliggörs brottsoffrets situation, rent konkret, för gemeneman inklusive domstolen. Många av de mycket uppmärksammade skadeståndsmålen har haft dragkraft av massmedia, då underdomstolarna har dömt ut ovanligt stora skadestånd. Publiceringen kan resultera i en hög grad av sympati för offret. Dessutom finns ren juridisk facklitteratur, där viktimologin på senare tid har fått en allt större plats. Samtidigt kan en alltför vidlyftig publicering av brottet och dess omständigheter vara till nackdel för anhöriga. Kvällstidningarna och i viss mån TV kan många gånger överskrida sina etiska och moraliska gränser. I de fallen är publicering till mer skada än nytta. Vidare har världens och framför allt Europas länder öppnat sig både informationsmässigt och politiskt, vilket har medfört utbyte av kunskaper inom ämnet. Även bildandet av EU, Europeiska unionen, och utvidgningen av densamma kan ha påverkat.

Trots alla dessa omständigheter ligger Sverige i lä vad gäller ersättningsfrågan. Ett exempel som speglar olikheterna kan vara flygplansolyckan i Singapore, där anhöriga till de förolyckade bara några dagar efter olyckan erbjöds 400 000 dollar per person som "plåster på såren". Som kontrast till denna generösitet har vi Göteborgsbrandens efterlevande som efter mycket processande fortfarande lever i ovisshet om ersättningsbeloppet. Dessutom har det sipprat ut att de personer som lever på försörjningsstöd (fd socialbidrag), troligen måste räkna in eventuell ersättning som inkomst. Staten ger och kommunen tar!

11 RAV, vad är det och vad kan det göra för de anhöriga?

RAV är en riksorganisation för anhöriga till våldsdödade. Det är ideell samt politisk och religiös obunden. RAV har till syfte att verka för att anhöriga till dem som har dödats, eller kan antas ha dödats, genom våldsbrott, skall få ett bättre stöd från samhället. Organisationen skall skapa opinion samt verka för att anhöriga får ett professionellt och värdigt bemötande av myndigheter och organisationer. RAV verkar också som remissinstans för utredningar och lagförslag¹³⁹.

Organisationen bildades 1996 genom initiativtagande av bla Inger Åman, vars son knivdödades i augusti 1993. Polisen i Göteborg var också en av initiativtagarna.

Styrelsen består av ordförande, tio ledamöter och fem suppleanter. Anhöriga skall enligt stadgarna vara i majoritet och som ordförande bör en anhörig väljas.

Sedan 1998 har RAV kontaktpersoner inom varje län i Sverige. Kontaktpersonerna har kunskap om den verklighet som anhöriga till våldsdödande möter i kontakter med sjukhus, kyrka, begravningsbyråer, psykologer, polis, rättsväsende, försäkringsbolag och massmedier. Det är inte bara jurister som är kontaktpersoner. Sjuksköterskor, diakonissor, präster, poliser och socialkonsulter är exempel på andra yrken som är representerade hos RAV:s kontaktpersoner. Anneli Ekholm, kontaktperson i Gävleborgs län, håller på att utbilda sig till diakonissa. Hon kom i kontakt med RAV då hon var stödperson på Brottsofferjouren. Hon anser att kontaktpersonernas "huvuduppgift" borde vara att "bara" vara medmänniska och vara det på den anhöriges villkor. Samtidigt menar hon att kontaktpersonen också vara en hjälp i samband med alla kontakter med diverse myndigheter. Efter en sådan tragedi som de anhöriga har gått igenom finns oftast ingen ork att ta kontakt med olika myndigheter¹⁴⁰.

¹³⁹ Broschyr från Riksorganisationen för anhöriga till våldsdödade, s 1.

¹⁴⁰ Telefonintervju med Anneli Ekholm, RAV:s kontaktperson i Gävleborgslän.

12 Utländska förhållanden

12.1 Allmänt

En internationell utblick anser jag vara ytterst viktig inte minst för att upptäcka att det inte är alltför stora skillnader i de olika ländernas rättspraxis. En del skillnader finns naturligtvis, inte minst vad gäller sorg och saknad-begreppet, som ju inte finns i svensk rätt. Vidare har en del länder en mer restriktiv inställning till anhörighetsersättning vid psykisk chock än andra.

Följande redogörelse för utländska förhållanden avser de nordiska länderna, Tyskland, England, Frankrike, samt USA. Vad gäller valet av länder anser jag det självklart att titta lite närmare på ersättningsmöjligheterna vid psykisk chock för våra grannar här uppe i Nordeuropa. Vidare har jag valt ett antal länder, vissa större än andra, som ligger lite spridda i Europa. Avslutningsvis valde jag ett land utanför Europa, det stora landet i väst, USA, som är känt för sina generösa och enorma skadestånd.

12.2 Norden

12.2.1 Danmark

I Danmark, liksom i Sverige och övriga nordiska länder, har de viktigaste reglerna om bestämmande av skadestånd vid personskada utvecklats i rättstillämpningen. Ersättning för ideell skada benämns "godgörelse"¹⁴¹.

Enligt Komittén för ideell skada utgår skadestånd för psykisk chock endast i begränsad utsträckning. En rätt till ersättning torde förutsätta att den skadelidande har utsatts eller varit i fara att utsättas för en direkt fysisk skada¹⁴².

Inom dansk doktrin har uttryckts en förståelse för domstolarnas restriktiva inställning i de fall när chockskadan har tillfogats en helt utomstående tredje man som har bevittnat eller fått höra om en allvarlig olycka. En långtgående rätt till ersättning har ansetts förenad med risk för att skadeståndsrätten missbrukas. Däremot har det i doktrin även framförts kritik beträffande den restriktiva inställningen. Kritiker menar att skadeståndsrätten åtminstone

¹⁴¹ SOU 1995:33 s 192 f.

¹⁴² SOU 1995:33 s 203.

borde utvidgas till att gälla någon som har underrättats om nära anhörigs död. Detta skulle knappast vara förenat med risk för missbruk¹⁴³.

12.2.2 Island

Island fick sin första skrivna skadeståndslag så sent som den 1 juli 1993. Dessförinnan gällde de i huvudsak oskrivna regler som utvecklats i rättstillämpningen. Isländsk skadeståndsrätt har i praxis utvecklats parallellt med skadeståndsrätten i Norden i övrigt, främst i samma riktning som Danmark. Att Island har sökt förebild i den danska lagstiftningen ter sig naturligt, bla av historiska skäl. Den danska "erststningsansvarsloven" har sålunda tjänat som mönster för 1993 års "skaobøtalög"¹⁴⁴.

Den isländska lagen innehåller ingen uttrycklig bestämmelse om hur psykiska chockskador skall ersättas. Praxis är osäker på området och det är sålunda svårt att dra några slutsatser. Principen torde dock vara att endast den skadelidande eller den som själv har utsatts för skada har rätt till ersättning för psykisk chock. Isländska domstolar torde liksom dansk rättspraxis inta en restriktiv hållning till krav av denna typ¹⁴⁵.

12.2.3 Norge

När det gäller olyckor där någon har chockats i samband med närhörigs död, utan att själv fysiskt ha skadats, har norska domstolar varit ganska restriktiva. Dock utdömdes redan 1960¹⁴⁶ ersättning till en moder som kommit till olycksplatsen och sett sin son död. En stark berusad bilist hade i det aktuella fallet förorsakat att en bil hade körts över en kajkant med följden att en pojke som satt i bilen drunknade. I domen betonades bilistens skuld samt att händelseförloppet var särskilt ägnat att medföra chock. Ersättning utdömdes trots att det inte var en uppsåtlig händelse utan ett grovt vårdslöst beteende. Enligt norsk rätt utgår även ersättning för den anhöriges sorg, saknad och förtvivlan¹⁴⁷.

12.2.4 Finland

¹⁴³ SOU 1995:33, s 203 f.

¹⁴⁴ SOU 1995:33 s 219.

¹⁴⁵ SOU 1995:33 s 227.

¹⁴⁶ Rt. 1960 s 357

¹⁴⁷ SOU 1995:33, s 239.

Högsta domstolen i Finland avgjorde år 1991 det sk Jammu-fallet, **HD 1991:146**, som bla behandlade föräldrarnas rätt till skadestånd för lidande då deras barn dödats på ett ytterst brutalt sätt. Värt att observera är att HD i Sverige, 2 år senare, behandlade 2 motsvarande mål, **NJA 1993 s 41 I och II**, som fick avgörande betydelse för svensk rättsutveckling.

Jag skall i det följande jämföra det finska HD-målet från 1991 med de svenska HD-målen från 1993 och därefter försöka utröna varför domstolarna resonerade på olika sätt.

Svensk och finsk skadeståndsrätt har präglats av långa gemensamma traditioner och stora delar av lagstiftningen är idag likalydande. Detta gäller bla de paragrafer i skadeståndslagen som reglerar ideellt skadestånd. Hur kommer det sig då att de båda domstolarna kom till olika avgöranden i de ovan nämnda fallen? I Finland ansåg nämligen HD att föräldrarna inte var ersättningsberättigade medan den svenska HD utdömde skadestånd till föräldrar samt syskon.

I finsk rätt, liksom i svensk, är huvudregeln att tredjemansskador inte ersätts. I svensk rätt finns en del undantag som erkänner tredjemansskador som ersättningsgilla. (Se närmare i kapitel 5.2). I finsk rätt är inställningen till ersättning av tredjemansskador, särskilt ideella tredjemansskador, mycket restriktiv. Ett fåtal undantag har gjorts, tex av **HD 1983 II 8**. Fallet hade sina särdrag i det att moderns fd sambo dödade deras barn för att hämnas på och skada modern. HD resonerade somså att gärningsmannen genom att ha dödat barnet avsett att åsamka barnets mor psykiskt lidande. I senare fall har dock domstolen förkastat föräldrars ersättningsyrkanden trots att deras barn har mördats genom brutala våldsbrott. Domskälen har varit korta och motiveringarna till dom har kort och gott varit att "yrkandena inte grundade sig på lag " eller att "yrkandena saknade stöd i lag"¹⁴⁸.

Vad gäller bakgrundsfaktan till det finska Jammu-fallet är det mycket likt de båda svenska fallen.

Två stycken 8-åriga flickor blev brutalt mördade av en äldre man. Mannen hade pratat med flickorna och på så vis vunnit deras förtroende. Därefter hade han förgiftat dem och strypt dem. Med hjälp av bensin brände han slutligen deras kroppar. Mödrarna till de två mördade flickorna yrkade ersättning för "själsligt lidande". Hur resonerade HD för att komma fram till att mödrarnas yrkande skulle lämnas utan bifall? Argumentationen kan sammanfattas enligt följande:

Gärningsmannen hade inte genom sin handling direkt skadat mödrarna eller avsett att skada dem. Skadan kategoriserades därför av HD som en tredjemansskada. Denna typ av tredje-mansskada är inte särskilt nämnd i skadeståndslagen och således inte heller ersättningsgill¹⁴⁹. I de svenska fallen från 1993 resonerade HD enligt följande och kom fram till precis

¹⁴⁸ TJFF, 1994, Sisula-Tulokas, s 392.

¹⁴⁹ TJFF, 1994, Sisula-Tulokas, s 393.

motsatsen: Medicinskt påvisbara psykiska besvär är att hänföra till personskada. När någon dödas genom uppsåtlig handling är skadan hos de närstående både typisk och närliggande. När det gäller personskador bör principen om tredjemansskada kunna vika. Starka billighetsskäl talar för att åtminstone då en person har drabbats av psykiska besvär, till följd av att en närstående blivit uppsåtligt dödad, bör skadestånd kunna utgå¹⁵⁰.

Lena Sisula-Tulokas, menar att finska HD:s ställningstagande i grunden är rättspolitisk även om det maskeras till traditionell tolkningsjuridik. Deras försiktiga inställning kan bero på att de är oroliga för att en flodvåg av nya problem skall uppstå om ersättning utdöms. Frågor som om ersättning endast skall utgå vid uppsåtliga brott eller också vid vållandebrott, och vem som skall räknas som närstående kommer således att uppkomma. Gränsdragningsproblemen kan vara många. Vidare menar Sisula-Tulokas att finska HD, genom lokutionen, "saknar stöd i lag" ha velat framhålla att en ändring, om sådan önskas, skall ske genom lagstiftning¹⁵¹.

Efter Jammu-fallet, 1991, har HD ytterligare befast linjen i ett opublicerat fall från 1992, i vilket motiveringen ordagrant följer motiveringen i 1991 års fall. Likaså förkastade HD föräldrarnas ersättningsyrkande i ett mål från 1993, det sk S:t Michel-fallet.

12.3 Övriga Europa

12.3.1 Tyskland

I tysk rätt avses med personskada ("Körperverletzung") varje störning i den kroppsloga mekanismen, dvs skada på kropp eller hälsa. Skadan kan uppkomma genom en fysisk eller psykisk påverkan. Som personskada räknas även psykisk chock som någon drabbas av genom att bevittna en nära anhörigs död eller genom underrättelse om detsamma.

Skadestånd utgår för ideell skada i form av "Schmerzensgeld". Syftet med denna skadeståndspost är att i första hand kompensera den skadelidande för de lidanden och besvär av olika slag som skadan har fört med sig. Skadeståndet anses även utgöra ett slags upprättelse för den skadelidande för den skadegörande handling han utsatts för¹⁵².

I Tyskland gäller som i de flesta andra länder att skadeståndsskyldighet inte omfattar skada som

¹⁵⁰ NJA 1993 s 41, (s 55).

¹⁵¹ TJFF, 1994, Sisula-Tulokas, s 396.

¹⁵² SOU 1995:33 s 296 ff.

har drabbat tredje man. Från denna princip görs dock undantag när det gäller skada som någon drabbats av till följd av att annan har dödats.

För att skadestånd skall utgå krävs en medicinsk påvisbar skada. Den ersättningssökande måste dock inte själv ha varit utsatt för någon fysisk fara. Skadestånd har vid ett flertal tillfällen utdömts då underrättelse om närståendes död har lett till psykiska besvär. Sålunda har ersättningen utgått för det själsliga lidande som personen har utsatts för vid underrättelsen¹⁵³

Det är inte bara närstående som har möjlighet till ersättning vid psykisk chock. I den tyska doktrinen har det på senare tid uttalats att även utomstående som har bevittnat en dödsolycka inte principiellt skall vara uteslutna från skadeståndsmöjligheten. Om ersättning skall utdömas eller ej beror på själva arten av händelseförloppet. Åskådare som kommer till platsen efter olyckan skall dock inte anses ersättningsberättigade¹⁵⁴.

12.3.2 England

I England vilar skadeståndsrätten huvudsakligen på oskrivna regler som har utvecklats i rättspraxis under flera århundranden. Om skadestånd skall utdömas eller ej bedöms således med ledning av tidigare domstolsavgöranden, sk "leading cases". Några standardiserade normer av det slag som finns i bla Sverige förekommer således inte.

I fall när den skadeståndsgrundande handlingen leder till döden utgår skadestånd för ideell skada i form av sk "bereavment damages"¹⁵⁵. Skadestånd för "pain and suffering" utgår inte bara vid fysisk chock utan även vid psykisk chock.

Redan i äldre rättspraxis finns exempel på att ersättning har utgivits vid psykisk chock. Ett fall, från 1897, gick i korthet ut på att en kvinna hade lurats, och på skämt hade någon sagt till henne att hennes man hade varit med om en olycka och brutit båda benen. Kvinnan hade vid underrättelsen drabbats av en psykisk chock och domstolen ansåg henne berättigad till skadestånd eftersom den person som lurat henne avsiktligt hade velat skada henne. I ett annat mål, drygt 2 decennier senare, tillerkändes en kvinna skadestånd för psykisk chock som hade uppkommit då hon falskeligen hade blivit informerad om att hennes man var en tysk spion. Även här tog domstolen fasta på att det var frågan om en psykisk chock som någon uppsåtligt hade tillfogat annan¹⁵⁶.

¹⁵³ SOU 1995:33, s 305.

¹⁵⁴ SOU 1995:33 s 305.

¹⁵⁵ SOU 1995:33, s 258 f.

¹⁵⁶ SOU 1995:33 s 259

En princip som länge tillämpades var att endast den omedelbart skadelidande var berättigad till skadestånd för personskada. 1982 ändrades dock detta då den engelska högsta domstolen, House of Lords, fastslog att även en nära anhörig till en skadad eller avliden var berättigad till skadestånd om denne hade tillfogats psykiska besvär i form av tex depressioner, nervsammanbrott eller förändringar i personligheten i samband med skadetillfället. Ersättning utgår i dag till nära anhörig som antingen har bevittnat skadehändelsen eller därefter har blivit underrättad om den¹⁵⁷.

I McLoughlinfallet¹⁵⁸, ett fall från 1980-talet, krävde Mrs McLoughlin skadestånd för psykiska besvär i samband med underrättelsen om att hennes närmaste hade skadats svårt i en bilolycka. Ett av hennes barn avled också av skadorna. De två övriga barnen samt hennes man var svårt skadade. Court of Appeal ogillade hennes talan, med hänvisning dels till allmänna principer som "duty of care", dels också till en rättspolitisk bedömning. House of Lords biföll emellertid hennes talan. De argument som anfördes var olika men talan bifölls dock enhälligt, delvis med en annan rättspolitisk bedömning än den Court of Appeal hade tillämpat. Det har ansetts att House of Lords har större frihet att frångå äldre praxis än Sveriges Högsta domstol har, utan att gå till plenum¹⁵⁹.

Skadeståndsmöjligheten för anhöriga har drastiskt ökat de senaste 10-15 åren. Dock bifölls ej ersättning i målet *Alcock v. Chief Constable of S Yorkshire*, där ersättning bla yrkades för psykisk chock som uppkom som följd av att en person i direktsändning i televisionen hade sett en nära anhörig skadas¹⁶⁰.

12.3.3 Frankrike

Utmärkande för ersättningspraxis i Frankrike är att det inte görs någon klar distinktion mellan ekonomisk och ideell skada. De ekonomiska och idells skadeföljderna bedöms således i regel gemensamt. Tanken är att full fysisk hälsa i sig representerar ett ekonomiskt värde och att varje fysisk skada medför en risk för ekonomisk förlust¹⁶¹.

Vid dödsfall har den avlidnes närstående rätt till ersättning för sorg och saknad. Till kretsen av ersättningsberättigade hänförs främst efterlevande make, föräldrar och barn. Ersättning har dock i undantagsfall utdömts till mor-farföräldrar samt syskon. Någon enhetlig tabell till ledning för bestämmande av skadestånd tillämpas inte av domstolarna. De

¹⁵⁷ SOU 1995:33, s 260.

¹⁵⁸ McLoughlin v O'Brian (1981), 1 All E R 809.

¹⁵⁹ Hellner, SvJT 1993, s 456 f.

¹⁶⁰ Hellner, SvJT 1993, s 453 not 5.

¹⁶¹ SOU 1995:33, s 263.

ersättningstabeller som finns är ofta av mera privat karaktär och har i allmänhet utarbetats med ledning av praxis inom den egna domstolen. Ersättningens belopp kan således skilja sig väsentligt från en domstol till en annan. Komittén för ideell skada menar att någon möjlighet att utfå ersättning för personskada i form av psykiska besvär till följd av underrättelse om våldshandlingen inte torde finnas i fransk rätt¹⁶².

12.4 USA

Den amerikanska skadeståndsrätten bygger, i likhet med den engelska, på rättsregler som utbildats i domstolspraxis.

Skadestånd kan lämnas inte bara vid fysisk skada utan även vid psykisk skada, såsom chock och liknande, till följd av skadehandlingen. De amerikanska domstolarna var till en början mycket restriktiva till att utge ersättning till anhöriga för psykisk chock. Endast den som tillfogats en fysisk skada kunde utfå ersättning också för psykisk skada. Ersättningsmöjligheterna utvidgades dock efterhand och ersättning började utgå till den som hade befunnit sig i olyckszonen, dvs "the zone-of-danger rule", och på så sätt varit utsatt för en risk att skadas fysiskt. 1968 utvidgades ersättningsmöjligheterna ytterligare. Högsta domstolen tillerkände en mor och syster ersättning för psykisk chock då en nära anhörig till dem, dotter respektive syster, hade omkommit vid en trafikolycka. Modern och systemen hade på nära håll bevittnat olyckan. HD ansåg att "the zone-of-danger rule" var "hopplöst konstlad". Det var praktiskt taget omöjligt att skilja mellan den som riskerat att skadas fysiskt och andra som hade riskerats att skadas "bara" psykiskt¹⁶³.

Kretsen av de situationer som kan anses vara ersättningsgilla har fortsatt att utvidgas i USA. De amerikanska domstolarna har gått så långt att ersättning inte bara utgår för psykisk chock då nära anhörig har omkommit utan ersättning för psykisk chock har även, i ett mål från 1981, tillerkänts makar och deras tre barn sedan deras 9-åriga hund avlidit i en kommunal djur-karantän.

Vad gäller ersättningsbeloppen är dessa, vid ideell skada, i jämförelse med andra länder mycket höga. Sedan 1960-talet har denna ersättning stigit betydligt mer än skadestånden för ex vårdkostnader och inkomstförlust. Man kan då fråga sig varför skadestånden är så höga? Det har anses sammanhänga bla med det amerikanska jurysystemet och systemet med "the

¹⁶² SOU 1995:33 s 269 ff.

¹⁶³ SOU 1995:33 s 313.

contingent fee", dvs att en del av skadeståndet tillfaller den skadelidandes ombud som arvode¹⁶⁴.

¹⁶⁴ SOU 1995:33 s 313.

13 Avslutande diskussion

Efter månaders fördjupning i ersättningsfrågan till anhöriga har jag förstått att de är lång och plågsam process som kräver engagerade ombud och psykiskt starka anhöriga.

Närståendebegreppet ställes till oredda och är inte alltid korrekt tolkat. Det är svårt att bevisa en relation postumt och den byråkratiska och långa utredningen, i vissa fall även medias inblandning och allmänhetens tyckande, kan resultera i orealistiska skadeståndskrav som slutar i stor besvikelse. Praxis i all ära men kombinerat med lagstiftning torde resultatet bli betydligt mera underbyggt och komplett.

Vad gäller ersättningsmöjligheten kan man konstatera att en radikal utveckling har skett de senaste trettio åren. Dock är vi långt ifrån skadestånd som är värt namnet. Det kan skada mer än vara till "plåster på såren" att det utgår ett belopp som inte motsvarar mer än en bra månadslön.

Rent samhällsekonomiskt kan långa processer, som i slutändan resulterar i bagatellbelopp för den drabbade bli oerhört kostnadskrävande. Med det menar jag naturligtvis inte att man från statens sida inte skall satsa på den här sortens processer. Däremot tycker jag att anständiga skadestånd är en självklarhet då brottet, oftast mord, är av allvarlig karaktär. Vidare skulle detta också ge anvisningar ut i samhället i syfte att visa på det oacceptabla handlandet.

Ännu en miss i hanteringen är diskrepansen mellan underdomstolarnas ibland mera generösa bedömning i förhållande till försäkringsbolags och Brottsoffermyndighetens slutliga utbetalning. Det kan ge en falsk bild av ett belopp som den skadelidande inte kommer i åtnjutande av.

Jag anser dessutom att rättsläget är oklart. Detta baserar jag på följande: Om vi exempelvis tittar på Bua- domen från i år, framhålls det med all tydlighet att omständigheterna i fallet var synnerligen speciella. Med anledning av detta ställningstagande har HD därmed reserverat sig mot en allmän utvidgning på området, dvs ersättning utgår inte automatiskt till vuxna syskon som inte är sammanboende med den mördade. Detta betyder således att varje ärende måste prövas individuellt, vilket markant sänker prejudikatsvärdet. Tunna, vaga motiveringar och rättspolitiska har en viss benägenhet att skifta beroende på vilken falang som styr. Prioriteten blir då självfallet vacklande.

Sammantaget kan konstateras att det finns många problem att lösa framledes på området. Samhället har allt att vinna på att rättvist kompensera människor som genom brottsligt förfarande förlorat en kär och betydelsefull anhörig. Vendettan är över, låt brottsoffret stå i centrum!

Litteraturförteckning

Offentligt tryck

SOU 1995:33, Justiteiedepartementet, Ersättning för ideell skada vid personskada, Slutbetänkande av Komittén för ideell skada vid personskada, Stockholm 1995.

Domar och beslut

NJA 1971 s 78
NJA 1976 s 458
NJA 1979 s 620
NJA 1993 s 41 I och II
NJA 1995 s 632
NJA 1996 s 27
NJA 1996 s 377
NJA 1996 s 509
NJA 1999 s 632

Stockholms tingsrätt, dom den 16 oktober 1992, DT 1000
Stockholms tingsrätt, dom den 20 december 1993, DB 2044
Stockholms tingsrätt, dom den 29 juni 1995, B 13-9745, B 13-1625
Helsingborgs tingsrätt, T 202-95, rotel 6
Stockholms tingsrätt, dom den 14 april 2000, B 6745-99
Göteborgs tingsrätt, dom den 8 juni 2000, B 39-00

Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom den 5 juli 1991, DB 3166
Svea hovrätt, dom den 6 september 1995, B 1973/95, B 1600/95
Svea hovrätt, dom den 14 juli 2000, B 3225-00

Högsta domstolen, dom den 17 oktober 2000, mål nr T 2546-99

Brottskadenämnden, beslut den 11 november 1987, BP 189/1987
Brottskadenämnden, beslut den 9 februari 1994, BPA 431/1994
Brottskadenämnden, beslut den 13 april 1994, BPA 1314/1994
Brottskadenämnden, beslut den 16 juni 1994, BPA 2083-2085/1994

Brottsoffermyndigheten, beslut den 14 december 1994, BPA 3616/1994

Ansvarsnämnden, yttrande från den 20 oktober 1994, Dnr 85/1994
Ansvarsnämnden, yttrande från den 25 november 1994, Dnr 186/1994

FFR 1960 s 318

RFS B:7 1993:4
RFS B.7 1993:11

Utländska rättsfall

Rt 1960 s 357 (norskt mål)
HD 1983 II 8 (finskt mål)
HD 1991:146 (finskt mål)
I All E R 809, 1981, McLoughlin v O'Brian (engelskt mål)

Litteratur

Agell, Anders: ”Anm. Av Jan Hellner, Skadeståndsrätt m m”, I: *SvJT 1973*, s 789-804.

Andersson, Håkan: ”*Skyddsändamål och adekvans, om skadeståndsansvarets gränser*”, Uppsala 1993.

Andersson, Håkan: ”Prolegomena – introduktion till en skyddsändamålslära”, I: *JT 1994-95*, s 392-414.

Bengtsson, Bertil: ”Anm. av Håkan Andersson, Skyddsändamål och adekvans”, I: *SvJT 1994*, s 194-201.

Bjelle, Britta och Rubing Per: ”Brandjuristerna i Göteborg förenklar rätten till skadestånd”, I: *Dagens Nyheter, 00-10-15*.

Bra Böckers Lexikon, Band nr 18, 1988, Höganäs.

Britz Sarah: ”Hon basar över skadestånden. Britta Bjelles myndighet skall förbättra offrens villkor”, I: *Göteborgs Posten, 96-02-21*, s 5.

Brottsoffermyndighetens årsredovisning 1999

Brottsoffermyndighetens referatsamling7verksamhetsberättelse 1995/96 och 2000.

Carlsson, Sara: ”Brandoffren kan få pengar direkt”, I: *Sydsvenskan, 00-08-30*, s 6.

Erlander, Hedvig: ”Läkare skall avgöra om sorgen är onormal”, I: *Aftonbladet, 99-09-18*, s 6-7.

Folksam försäkringsvillkor för Hem & Villa, 1 januari 1996.

Fredriksson Max och Malm Ulf: "*Brottoffrens rättigheter i brottmålsprocessen*", 2 uppl. Stockholm 1995.

Hellner, Jan: "Ersättning för psykiska besvär", I: *SvJT* 1993, s 449-458.

Hellner, Jan: "*Skadeståndsrätt*", 5 uppl. Stockholm 1995.

Hellner, Jan: "Vad är psykisk chock", I: *Vänbok till Erland Strömbäck*, Stockholm 1996.

Kleinman, Jan: "Skadeståndsansvar vis psykiska depressioner – HD ändrar sin praxis", I: *JT* 1992/93, s 814-826.

Kleinman, Jan: "Begräppsbildning och den skadeståndsrättsliga analysen – en renässans för begräppsjurisprudensen?", I: *JT* 1993/94, s 718-733.

Lech, Halvar: "*Skadeersättning för personskada*", Stockholm 1973.

Linnè, Peter: "Bua-dom ger anhöriga hopp. Fler än de allra närmaste kan få skadestånd efter diskoteksbranden", I: *Göteborgs Posten*, 00-10-18, s 7.

Lundin, Tom: "*PM angående medicinsk och psykologisk bedömning av psykisk skada som har uppkommit till följd av en traumatisk händelse*", Bilaga 5 i SOU 1995:33.

Malm, Ulf: "Schablonersättning för sorg", I: *Göteborgs Posten*, 96-10-05, s 4.

RAV:s broschyr, Riksorganisationen för anhöriga till våldsdödade.

Rosenberg, Anna: "Alla sex är närstående. Tingsrätten utdömde unikt skadestånd i Michelsen-målet", I: *Helsingborgs Dagblad*, 96-09-04, s 12.

Sisula-Tulokas, Lena: "Starka billighetsskäl eller saknar stöd i lag - en jämförelse av argumentering i HD 1991:146 och NJA 1993 s 41 I och II", I *Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland*, 1994, s 387-402.

Trygg Hansas Hem, villa och fritidshusförsäkring, 2000-07-01.

Törnell, Fredriksson, Billing, Bodström: "Jurister om brandoffrens anhöriga. Luras på skadestånd", I: *Dagens Nyheter*, 00-10-07, s 4.

Övriga källor

Ekholm, Anneli : RAV:s kontaktperson i Gävleborgslän

Eriksson, Bengt: Beredningsjurist på Brottsoffermyndigheten.

Forsberg Peter: Avdelningsledare för överfallsärenden på If-skadeförsäkringar.

Fredriksson Max och Dalenholm Susanne: Brottsofferjurister på BrottsofferJuristerna AB.

Lundin Henrik: Personskadechef på Folksam.

Svensson Eva, skadereglerare på Trygg Hansa.

Åhrling Mats, revisionssekreterare samt föredragande jurist på Högsta domstolen.

Bilaga I: Resultat av enkätundersökning

Ett 20-tal juridikstuderande, i slutet av sin utbildning, fyllde i och besvarade 5 översiktliga frågor efter en kortare introduktionsföreläsning, som behandlade en del av problematiken på anhörigersättningsområdet. Majoriteten, 91% , var kvinnor mellan 23 och 26 år.

Mitt främsta syfte med enkätundersökningen var att se hur blivande jurister ställde sig till ämnet. Vidare ville jag undersöka om studenternas åsikter på någon punkt sammanfaller med dagens praxis. Min egen teori gick ut på att vi som inom snar framtid kommer att ha ett visst inflytande på rättssamhället skulle se på de skaderättsliga frågorna ut ett vidare perspektiv än dagens rättsutövare. Med detta menar jag skadestånd i paritet med skadan, större engagemang för offret och en djärvare definition på närståendebegreppet.

1. Tycker du att ersättning överhuvudtaget skall utgå till anhöriga vid psykisk chock?

- a) JA, naturligtvis. Det minsta de efterlevande kan få är någon slags kompensation för allt lidande de har gått igenom.
- b) NEJ, tredjemansskada ersätts inte som huvudregel. Man bör således inte frångå denna regel.
- c) JA/NEJ, annan anledning än ovan till att ersättning skall utgå eller ej.

Resultat: Majoriteten, dvs 82%, ansåg att de efterlevande naturligtvis skulle utfå ersättning för sina psykiska besvär som uppkommit i samband med olyckstillfället. Ca 9% ansåg att de skador som de efterlevande hade drabbats av skulle ses som tredjemansskador och således inte ersättas. Ca 9% var splittrad i frågan och valde att inte ta ställning till den.

2. Tycker du att ersättning för sorg och saknad, dvs ett redan förutbestämt schablonbelopp bör införas i svensk rätt, enligt utländskt mönster?

- a) JA, en standardiserad skadeståndspost av detta slag skulle vara bra för både tex domstolarna (mindre utredningsarbete), samt för de efterlevande som slipper bli utsatta för onödigt lidande, (slipper tex läkarbesök).
- b) NEJ, det rimliga är att skadestånd bestäms efter de psykiska besvärens svårigheter i det enskilda fallet, och således skall det inte finnas ett redan förutbestämt belopp.

- c) JA/NEJ, annan anledning än ovan till att ersättning för sorg och saknad skall utgå eller ej.

Resultat: Majoriteten, 64%, ansåg att skadeståndet skulle bedömas individuellt från fall till fall, och att de psykiska besvärens svårighet skulle ha en avgörande betydelse för skadeståndsbeloppet. Minoriteten, 27%, ansåg att en standardiserad skadeståndspost i form av ersättning för sorg och saknad, skulle införas i svensk rätt. 9% var splittrad i frågan och valde att inte ta ställning till den.

3. Vem anser du skall falla inom skadeståndskretsen, dvs vem skall ha möjlighet att utfå ersättning för psykiska besvär?

- a) Endast den närmaste familjen, dvs make/maka/sambo, föräldrar, syskon, barn.
- b) Anhöriga i stort, dvs mor/farföräldrar, fastrar/mostrar, kusiner etc
- c) Personer utanför familjen, ex goda grannar, arbetskamrater som stod den avlidne mycket nära.
- d) Helt utomstående, dvs personer som inte kände den avlidne men som helt ofrivilligt bevittnade olyckan eller på annat sätt fick se kroppen.
- e) Annan person/grupp som inte har nämnts ovan.

Resultat: Majoriteten, ca 64%, ansåg att endast den närmaste familjen skulle vara ersättningsberättigade pga de psykiska besvär som uppkom vid dödshändelsen. 9% ansåg att ersättning skulle utgå till anhöriga i stort. 9% ansåg att även personer utanför familjen, grannar etc skulle ha rätt till ersättning om det kunde bevisas att relationen varit mycket god och nära. 9% ansåg att helt utomstående personer som inte kände den avlidne skulle få rätt till ersättning om de ofrivilligt bevittnade händelsen. 9% ringade i det sista alternativet, e. Deras motivering var att man inte skulle ha någon speciell grupp som automatiskt skulle räknas som ersättningsberättigade utan detta skulle avgöras från fall till fall. De menade vidare att det vore fel att utge ersättning till tex en förälder som inte har haft någon kontakt med sitt barn under en längre tid.

4. Vad är ett liv värt? Vilket belopp tycker du rimligen skall utgå till någon som har förlorat en anhörig pga en skadeståndsgrundande handling?

- a) Ett liv går inte att värdera i pengar. Således skall inget belopp utgå alls.
- b) 25 000 kronor, dvs i enlighet med Trafikskadenämndens schabloner och HD:s praxis.
- c) Ett så pass stort belopp att de anhöriga skall ha möjlighet att flytta och "börja om" på en annan plats.
- d) Annat alternativ än ovan.

Resultat: Majoriteten, 55%, valde alternativ d. Åsikterna om beloppsnivåerna var splittrade. Många konstaterade att liv inte kan värderas

i pengar men att någon slags kompensation ändå skall utgå. Vidare ansåg en del att beloppsnivån skall bestämmas i varje enskilt fall och att inget bestämt belopp skall finnas. Åtskilliga ansåg att 25 000 kronornivån är för låg men att alternativ c är för högt. 18% ansåg att Trafikskadenämndens tabeller samt HD:s praxis på 25 000 kronor var ett rimligt belopp. 18% ansåg att ett så stort belopp så att de anhöriga kan börja om skulle utdömas. 9% ansåg att ett liv inte kan värderas i pengar och att ersättning således inte skall utgå.

5. Övriga kommentarer eller funderingar kring ämnet

Endat 18% hade några övriga kommentarer/funderingar kring ämnet. Sammanfattningsvis kan sägas att deras funderingar främst berörde en eventuell lagstiftning på området. De menade att klarare regler på område krävs men att lagstiftningen inte skall vara alltför snäv och inskränkt. Vidare var andra splittrade i frågan och menade att det var svårt att närmare sätta sig in i problematiken på området om man inte själv har upplevt något liknande.

Tyvärr fann jag inte några revolutionerande synpunkter och minförvåning var total under den första genomgången av svaren. Ju mer jag penetrerade dessa förstod jag emellertid att splittringen kan ha haft flera olika anledningar.

Ett skäl till det något splittrade synsättet skulle kunna vara den brist på kunskap inom området. Läser man inte en specialkurs tar man sin juristexamen utan några nämnvärda kunskaper i viktologi. Någon slags brottsofferlära torde således ingå i grundutbildningen eftersom oavsett inom vilka juridiska områden vi hamnar kommer vi att möta offer.

Resultatet visade också att jurister inte är stöpta i samma form. Vi är individer som speglar de samhälle vi lever i. Tyvärr gick min teori om intet eftersom undersökningssvaren inte klart och tydligt tog ställning för offret i den utsträckning jag hade hoppats. Jag får dock trösta mig med att min ”miniundersökning” troligen inte var så representerativ.

Bilaga II: Statistik från Brottsoffer-myndighetens verksamhetsår 1999

Dessa uppgifter gäller inte bara anhörigersättning vid psykisk chock utan ersättning för brottskadeärenden i stort. Någon närmare statistik beträffande endast anhörigersättning finns tyvärr inte.

Statistiken jag kommer att redovisa för nedan gäller således¹⁶⁵:

1. Antalet inkomna samt avgjorda ärenden under 1999 jämfört med tidigare år.
2. Den sammanlagda summan utbetalad brottskadeersättning under 1999 jämfört med tidigare år.
3. Den sammanlagda summan inkommande medel, regress, under 1999 jämfört med tidigare år samt hur dessa medel var fördelade under 1999.

-
1. Antalet inkomna ärenden var under 1999 6133 stycken. Detta var en ökning med 14% från 1998. 1997 låg antalet inkomna ärenden under ”5000-gränsen”.

Vad gäller antalet avgjorda ärenden har även dessa ökat jämfört med 1998. En ökning med ca 1110 avgjorda ärenden innebär rent procentmässigt en ökning med 22%. 1999 avgjordes med andra ord 6193 ärenden jämfört med 5570 st år 1998. 1997 avgjordes ca 5000 ärenden.

2. Brottsoffermyndigheten betalade 1999 ut sammanlagt 67 102 tkr i brottskadeersättning. Detta motsvarar en ökning med nära 35% jämfört med året innan. Av de 67 102 tkr utgick 66 799 tkr för personskador medan resterande belopp, dvs 303 tkr utgick för sak/förmögenhetsskador.

Budgetår	Personskador	Sak/förmögenhetsskador	Utbetald ersättning
1996	59 181 tkr	460 t kr	59 641 tkr
1997	61 564 tkr	516 tkr	62 080 tkr
1998	49 214 tkr	614 tkr	49 828 tkr
1999	66 799 tkr	303 tkr	67 102 tkr

¹⁶⁵ De statistiska uppgifterna är hämtade ur Brottsoffermyndighetens årsredovisning – 99, s 2 ff.

För att tydligare se vilka olika skadeposter brottskadeersättningen har utgått för har jag här nedan benat upp beloppen på olika ersättningslag.

Budgetår	1996	1997	1998	1999
Kränkning				
Sexualbrott	11 309 tkr	10 032 tkr	6 195 t kr	11 163 tkr
Ideell ersättning				
Sexualbrott	4131 t kr	4 557 tkr	1 759 tkr	3 004 t kr
Kränkning				
Övriga brott	22 565 t kr	26 709 tkr	24 556 tkr	34 388 tkr
Ideell ersättning				
Övriga brott	12 810 tkr	12 598 tkr	11 023 tkr	11 561 tkr
Inkomstför-				
Lustersättning	5 331 tkr	4 414 tkr	3 384 tkr	4 251 tkr
Övrig brotts-				
Skadeersättning	3 495 tkr	3 773 tkr	2 911 tkr	2 735 tkr
<hr/>				
Utbetalt	59 641 t kr	62 080 tkr	49 828 t kr	67 102 tkr

Under budgetåret 1999 inflöt 2 884 tkr. Detta är en markant ökning jämfört med 1997 och 1998 då 743 t kr respektive 1 698 t kr inflöt. Av de 2 884 tkr som inflöt kom 64% från gärningsmännen, 33% från Kronofogdemyndigheten och slutligen 3% från försäkringsbolagen.

Vad säger egentligen alla dessa siffror? Det kan klart konstateras att både antalet inkomna och avgjorda ärenden har skjutit i höjden de senaste åren. Frågan är då vad detta kan bero på.

En anledning till att antalet inkomna ärenden har ökat kan vara att allmänheten har fått bättre kunskap om Brottsoffermyndigheten och dess verksamhet. I dag utgår ett informationsblad till alla målsäganden i skadeståndsärenden. Informationsbladet är skrivet på ett klart och enkelt språk, utan en mängd juridiska begrepp som kan förvirra. Vidare har Brottsoffermyndigheten en hög servicenivå. Myndigheten har en servicelinje som är öppen varje dag för allmänheten. Här får de rådgivning samt annan kostnadsfri hjälp i skadeståndsrättsliga frågor.

Anledningen till att antalet avgjorda ärenden har ökat det senaste året kan vara att Brottsoffermyndigheten har expanderat och anställt fler personskadestredare. Per Rubing på Brottsoffermyndigheten menar att detta är ett måste för att hålla takten. Det framgår tydligt av statistiken att myndigheten under 1998 hade problem med detta. Detta har den dock tagit lärdom av och som sagt ökat bemanningen.

Anledningen till den ökade utbetalningen av brottsskadeersättning som redovisats för 1999 kan huvudsakligen förklaras av den betydande ökningen av antalet avgjorda ärenden. Till viss del kan också förklaringen vara den att myndigheten under det första halvåret 1999, i sin ambition att handlägga den dramatiskt ökade ärendemängden inom kort tid, var tvingad att frångå sin inriktning på fördjupad utredning för att väntetiderna inte skulle bli orimligt långa. Konsekvenserna av att myndigheten inte gjorde någon djupare utredning ledde enligt Per Rubing till att ersättning betalades ut trots att försäkring fanns. Ytterligare en anledning till den ökade utbetalningen av brottsskadeersättning kan vara att rättsutvecklingen på kränkningssidan har blivit betydligt generösare idag än för några år sedan.

Redan 1994, då Brottsoffermyndigheten bildades, bestämdes att regressfrågan skulle få en högre prioritet än vad som tidigare hade varit fallet. Målet för verksamheten är att aktualisera regress i 10% av de ärenden som myndigheten har beslutat i under ett verksamhetsår.

Brottsoffermyndigheten har det senaste året ökat sin bemanning och den markanta ökning av pengar som har inlutit kan bero på detta. Eftersom antalet avbetalningsplaner kontinuerligt har ökat har myndigheten också installerat ett inkassosystem för att kunna hantera dessa ärenden rationellt och till låg kostnad.

Hur kommer statistiken att se ut i framtiden? Kommer antalet inkomna respektive avgjorda ärenden att öka liksom de utbetalade brottsskadebeloppen? Det är naturligtvis omöjligt att med säkerhet svara på dessa frågor med mycket tyder på att så blir fallet. Per Rubing menar att Brottsoffermyndigheten har som ambition att i framtiden nå ut till så många brottsoffer som möjligt. Mer information skall spridas om att det inte bara är brottsoffer med ett avgörande från domstol som har möjlighet att utfå skadestånd utan även brottsoffer där gärningsmannen är okänd eller där åtalet har lagts ned. Detta myndighetsinitiativ kommer troligen att leda till att betydligt fler brottsoffer vänder sig till myndigheten. Fler inkomna ärenden resulterar sannolikt i en ökning av utbetald brottsskadeersättning.